

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΛΟΓΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΝΑΓΝΩΣΙΣΙΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΙΣ ΠΛΡΝΑΣΣΩΝ

Τη 49 Δεκεμβρίου 1875

ΥΠΟ

Π. ΒΡΑΪΔΑ ΑΡΜΕΝΗ

Εἰκὼν μὲν γάρ Θεοῦ λόγος θεῖος καὶ
βασιλικός . . . Εἰκὼν δὲ εἰκότας
ἀνθρώπινος ναῦς.

Χλυτό. Ἀλιξ. Στρώμ. Ε. 14.
Ταῦτα γάρ ιστούμενα, καὶ ἀργά, καὶ
ἄγαθα, καὶ Θεῖς.
Σηματοδοσίας, έξαρχης, εἰς τὸ τοῦ Ἑπικτή-
του Μέγχαριδιον.

ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ,
Τυπογραφείον της Ιονίαν

1875

E.Y.D της Κ.Π.
ΙΟΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΕΝΟΤΗΣ ΤΩΝ ΛΟΓΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Λογικὰ στοιχεῖα ἐνημάζομεν ἐννοίας των καὶ ἀρχῶν, αἵτινας δὲν προέρχονται ἐκ τῆς διὸ τῶν αἰσθήσων ἀντιλήψεως, καὶ μὲν ἀναγκαῖόμενα ἐπομένως ν' ἀναγνωρίσωμεν ώς ἐνυπαρχούσας ἐν ἡμῖν ἐκ τῶν προτέρων, συνεπτυγμένας μὲν κατ' ἀρχὰς καὶ ἐν μέρει φηροσδιορίστους, γινομένας δὲ ἀκολούθως διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν νοητικῶν δυνάμεων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εὐκρινεῖς καὶ ἐναργεῖς. Όσῳ δὲ προσδεύομέν εἰπε τὴν ἐφερμογὴν τῆς νοήσεως εἰς τὰ διάφορα ἀντικείμενα αὐτῇ, κατὰ τοσοῦτον κατανοοῦμεν καὶ τὴν ἔδικτεραν φύσιν τῶν συγχειών τούτων καὶ τὴν μεγάλην αὐτῶν χρησιμότητα εἰς μέρφασιν καὶ τελειοποίησιν οἰκεδήποτε γνώσεως. Οιομάζονται δὲ λογικὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα, διότι, κατὰ τοὺς παραδεγμάτους τὴν ὑπαρξίαν αὐτῶν, συναποτελοῦσιν ἔδικτέραν καὶ ἀνωτέραν τῶν ἄλλων δύναμιν, τὸν ἐνδιάλεκτον λόγον.

Περὶ τῶν στοιχείων τούτων δύο ἀναφένονται ζητήματα· οἱ ἔλαντοι πάραγουσιν ώς ἀπόρρησις ἔδικτέρως δυνάμεως, ή ἐξαὶ εἴναι προΐντεια τῶν κοινῶν παραδεγμάτων, οἷον τῆς ἀντιλήψεως, τῆς μνήμης, τῆς συζεύξεως, τῆς ἀφορέσσως, τῆς γενικεύσεως, τῆς διὰ τῆς παλτας ἀνκπτυσσομένης ἐνεργείας τῶν δυνάμεων τούτων, καὶ, κατά τινας, τῆς ἐπὶ πολλάς γενεάς προοδευτικῆς καὶ κληρονομικῆς διετυπώσεως; τῆς ἐγκεφαλικῆς δύνατος τὴν ἐπιβάτην τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων.

β'. Επί τῇ ὑποθέσει δτὶ τὸ πρῶτον ἀληθεύει, ποὺς τινάς εἶναι αἱ ἔννοιαι καὶ μάχαι ἃς δρεῖλομεν νὰ συγκαταλέξωμεν εἰς τὴν Ἰδιαιτέραν ταύτην κατηγορίαν τῶν νοητικῶν φαινεμένων. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου ζητήματος ἀρχαίας ἔχομεν πεποιθήσεις (1), ἐμπιδωθείσας ἐκ διηγεροῦς μελέτης καὶ μακρᾶς πείρας. Πιστεύομεν δτὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν εἶναι ἀπλοῦν ἀθροισμόν φαινομένων, ἀτινα, ἐκ μόνης τῆς ἐφ' ἡμῶν ἐνεργείας τῶν ἔκτος προερχόμενα, συνδέει μόνον ἡ ἐν χρόνῳ διαδοχὴ κατά τινας ἀναγκαῖον νόμον, ὡς τὰ ἄλλα φαινόμενα τοῦ κόσμου, ἀλλ' δτὶ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἀρχικὴν τινα καὶ ἐνδοτάτην ἐνότητα καὶ ἴδιαν ἐνέργειαν, ἐξ ἣς, συγδυαζομένης μὲ τὴν ἐπεξέσονταν ἔκτος, προκόπτουσι τὰ νοητικὰ καὶ τῆθικὰ φαινόμενα ἐξ ὧν συνίσταται ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ δτὶ οὐ μόνον ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ἐνδοθεν προέρχεται ἡ γνῶσις, διότι μεταξὺ τῶν γνωστικῶν στοιχείων εὑρίσκομεν καὶ τινα, ἀναντιδρήτως ὑπάρχοντα, ἀτινα δύμας οὕτε εἰς τὰ αἰσθητὰ φαινόμενα δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν, οὕτε διὰ τῆς ἀντιλήψεως νὰ ἐξηγήσωμεν, οὕτε διὰ τῆς μνήμης, τῆς συζεύξεως, τῆς ἀφαιρέσεως, τῆς γενικεύσεως, οὕτε διὰ τῆς ἐκ διαδοχῆς μεταδόσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν συστρευμένων ἀποτελεσμάτων τῶν ἔξωτερικῶν ἐντυπώσεων καὶ τῆς ἔσωτερικῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν.— Λροκούμεθα περὶ τούτου εἰς δύο μόνον παραδείγματα.

Τούτοις ἀναντιδρήτως ἐν ἡμῖν ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος, τούλαχιστον τῆς ἡμετέρας ἐνότητος. Πᾶς ἀνθρώπος γινώσκει δι' αμέσου συνειδήσεως δτὶ δὲν εἶναι ἀπλῶς σειρά καὶ σύμπλεγμα φαινομένων, ἀλλὰ πραγματικῶς εἰς καὶ δι' αὐτὸς ἀπὸ τῆς πρώτης συναίσθησεως τῆς ὑπάρξεως του καὶ μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν παύει ἡ συναίσθησις αὐτη, εἰς καὶ δι' αὐτὸς ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ, οἷαιδήποτε ἥνται αἱ περιστάσεις ἐν μέσῳ τῶν δικοίων διάγει τὸν βίον, καὶ οἷαιδήποτε αἱ ἀλλοιώσεις οἵς ἐπιφέρουσιν ἐν αὐτῷ εἴτε αἱ ἔξωτερικαὶ ἐνέργειαι, εἴτε αἱ

οἵας ιδίας ἐνεργείας ἐσωτερικαὶ μεταβολαῖς καὶ ἐὰν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν προσέχει εἰς τὴν ἐνότητα ταύτην, οὐχ ἡττον ἔχει καθηκάν αὐτῆς ίδειν, ἕμπειρη περὶ αὐτῆς, καὶ νοεῖ καὶ πράττει συμφώνιας πρὸς αὐτήν, καὶ ἐὰν μελετήσῃ δλίγον τὰ ἐντὸς αὐτοῦ τελούμενα γεγονότα, εὐκόλως κατανοεῖ τὰ πάντα, τὰ τα νοητικὰ καὶ φύσικὰ, ὃντας αὐτής δὲν ἔξηγοινται, καὶ αὐτήν ὑποθέτουσι καὶ ἀπειποῦσιν ἀπὸ τῆς πρώτης κρίσεως καὶ ἀποφάνσεως μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων καὶ σοφωτέρων συμβουλῶν, ἀπὸ τῆς πρώτης καὶ ἀπλουστέρας πράξεως μέχρι τῆς ἀνωτάτης πνευματικῆς ἐνεργείας. Τόρχ ἐφωτῶμεν, πόθεν ἐλάβομεν τὴν ἔννοιαν τοιαύτης ἐνότητος; οὐχὶ βιβλίοις ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, διότι αὗται προέρχονται ἐκ τῆς ἐπιφύτης τοῦ ἡμετέρου σώματος καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων, καὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑμέτερον οὐδὲν ἡττον τῶν ἄλλων, συνίσταται ἐκ μορίων μικρούμενών καὶ ὑποδιαιρούμενών ἐπὶ διπειρον καὶ συνδεομένων πρὸς ἄλληλα διά τινος ἐσωτερικῆς δυνάμεως, οἷς σύρ- φυσιν δινομάζομεν· τὰ δὲ μόρια ταῦτα οὐδὲ μίαν στιγμὴν μένουσι τὰ αὐτὰ, καὶ μεταβάλλονται, καὶ ἄλλα εἰς ἄλλα ἀντικαθίστανται ἀδιακόπως, διστας μετά τινας χρόνον, οὐ δι- βιον ἀκριβῶς ἢ ἐπιστήμη, οὐδὲν μόριον ἀπομένει ἐκ τῶν ἐν τηι σώματι προϊσπρᾶξάντων, καὶ ἐὰν διά τινας φυσικῆς τεχνητῆς ἀποσυνθέσεως χωρισθῶσιν ἄλλήλων, παύει καὶ αὐτὴ ἢ ἐνότης τοῦ συνδυασμοῦ εἰς θνάτους, καὶ εἰς ἄλλους συνδυασμοὺς μεταβάσινονται, καὶ ἄλλα σώματα διαμορφίσουσιν. Οὐδὲν ἐν τῇ φύσει μηδενοῦνται, ἀλλ' οὐδὲν διαμένει ἀτρε- πτον, μόνη δὲ ἐνότης ὑπέρχουσα ἐν τῇ θλῃ εἶναι ἢ ἐνότης τοῦ συγεδίου, ἢ τῆς ιδίας τοῦ κόσμου, ἢ πραγματοποιεῖ δι- ἀτελευτήτων μεταμορφώσεων, ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ καὶ κατ' ἀνάγ- κην. Λί δὲ ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῶν αἰσθητηρῶν πρὸς τὰ ἐκτός ἐντυπώσεις, αἱ μεταβάλλομεναι εἰς αἰσθήσεις καὶ ἀντιλήψεις, οὐδὲν αὖται παρέχουσι τὴν ιδίαν τῇ ἐνότητος, διότι καὶ αἴ-

ται δικαιοῦνται καὶ ὑποδιαιροῦνται ἐπ' ἀπειρον, καὶ ἀκαταλόγιστος εἶναι δὲ ἡ ἀριθμὸς τῶν μικρῶν κινήσεων καὶ ἐνεργειῶν διαιτῶν αὐτοῖς πρός παραγωγὴν καὶ τῆς ἐλαχίστης αἰσθήσεως (2). Λέται δὲ αἱ αἰσθήσεις εἶναι ἀείποτε διάφοροι, καὶ οὐ μόνον οὐδέποτε, ὡς ἔλεγεν ὁ 'Ηράκλειτος, διαβούλου μὲν δις τὸν αὐτὸν ποταμὸν (*ἥτις ἐξ εὐτὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἄρειθαιης*), ἀλλὰ κατὰ πάσαν στιγμὴν τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν τελοῦνται ἐν ἡμῖν διὰ τῆς οὐλῆς καὶ ἐν τῇ οὐλῇ ἀπειράριθμοι μεταβολοὶ καὶ διακρίσεις, καὶ ὑποδιαιρέσεις, καὶ νέας ἀείποτε συνθέσεις, καὶ ἀποσυνθέσεις, καθ' ὃς ὅμως δὲν ἀχλείπει, ἀλλὰ διαμένει ἢ ἡμετέρα ἐνότης, καὶ γίνεται καταφανεστέρα. Λέται δὲ τοιούτης τῆς ἐνότητος ταύτης δὲν προέρχεται ἐξ αὐτοῦ, διότι ἐκτὸς ἡμῶν δὲν ὑπάρχει, οὔτε δύναται νὰ συμπατισθῇ διὰ τῆς συζεύξεως, τῆς μηνήμης, τῆς ἀφαιρέσεως καὶ γενικεύσεως, ἢ διὰ τῆς περιφράσης, ἐπειδὴ καὶ ἡ οὐζεύξης ὑποθέτει κοινὸν καὶ ἀδιαιρέτον καὶ ἔμμονον σημεῖον, ἐν τῷ γίνεται, καὶ ἡ ἀφαιρέσεις ἔτι μᾶλλον ἀπαιτεῖ τὸ σημεῖον τοῦτο, καὶ ἡ μηνήμη ὑποθέτει παρακτεινομένην ἐνότητα, ἐν τῷ τὰ πολλὰ ἐνοποιεῖνται καὶ διεκμένουσι, καὶ ἡ περιφράση ἐπεισης δὲν εἶναι δύναται μηνεύεις τῆς συνεγγείας τῆς ἐν ἡμῖν ἐνότητος καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς ἡμετέρας ταύτης της. Οὐδὲ εἶναι πιστευτὸν ὅτι ἡ ἴδεια αὕτη δύναται νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς ἐπιπολλὰς γενεᾶς ἐπισωρεύσεως καὶ μεταδόσεως τῶν ἐκ τῶν δικαιῶν ἐντυπώσεων ἀποτελεσμάτων, ἀφοῦ τὴν ἀνάγκην προέμπαργούσσας ἐνότητος παρατηροῦμεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ πνευματικοῦ βίου οίουδήποτε ἀτόμου, διότι δὲ πληθυνθῶσιν ἐκ δικαιοχῆς τὰ διτομα, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἐπαναληφθῶσι τὰ αὐτὰ φαινόμενα, καὶ διότι εἶναι ἀδύνατον ἐπὶ ἐνδές μόνου, δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ εἰς τὰ ἀπ' αὐτοῦ γενέμενα, διότι τὸ μὴ ὑπάρχον δὲν μεταδίδεται (3). Ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐνότητος τῆς ἐνότητος εἶναι ἐν ἡμῖν ἐκ τῶν προτέρων.

Τὸ αὐτὸν δηπέρεον καὶ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπειρού τόπου καὶ χρόνου. Οὔτε ἐν τῷ ἡμετέρῳ δυτὶ, οὔτε ἐν τοῖς περιστοιχίουσιν ὑμᾶς εὑρίσκομεν τὸ ἀπειρον. 'Ο τόπος δὲν ἔχει δρια, καὶ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ' τοῦτο ἐννοοῦμεν δτε λέγομεν δτι εἶναι ἀπειρος. Δὲν ἐννοοῦμεν δτι ἀγνοοῦμεν τὰ δρια τοῦ περιέχοντος τούτου δπερ ὀνομάζομεν τόπον, διότι τοῦτο συμβιβάζεται καὶ μὲ τὴν ἴδεαν δτι ἐπιδέχεται δρια, ἀλλ' ἐννοοῦμεν δτι οὐδέλως ἐπιδέχεται δρια, δτι δύναντον νὰ ἔχῃ, διότι καὶ ταῦτα Φὰ ἔσται ἐν τόπῳ, καὶ δισφ καὶ ἀν παραταθῇ ἢ ἐκτασις τοῦ περιέχοντος τούτου, δύναντος δριας εἰς τὸ συλλάβομεν αὐτὸ δυνάμειν νὰ περιορισθῇ, καὶ λογικῶς ἀναγκαῖόμεθα νὰ τὸ συλλάβομεν δυς ἀπειρον. 'Η αὐτὴ λογικὴ ἀνάγκη ὑπάρχει καὶ δυς πρὸς τὸν χρόνον. Όσῳ καὶ δν ἀνέλθωμεν πρὸς τὸ παρελθόν ἢ ἐκτείνωμεν τὴν δρασιν εἰς τὸ μέλλον, ἐπέκεινα παντὸς παρελθόντος καὶ παντὸς μέλλοντος ὑπάρχει χρόνος, καὶ καθὼς δὲν δυνάμεθα νὰ συλλάβομεν τὰ πέρατα τοῦ τόπου, διότι δὲν δύναται νὰ ἔχῃ, παρομοίως δὲν δυνάμεθα νὰ συλλάβομεν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ χρόνου, διότι καὶ τὸ ἔτερον τοῦτο περιέχον εἶναι φύσει ἀπειρον. Τὴν ἐννοιαν τοῦ ἀπειρού τόπου καὶ χρόνου προσεπάθησαν ἐπίστας οἱ ὄντισται νὰ ἔξηγήσωσι δι' ἐπανειλημμένων συζεύξεων, λεχυριζόμενοι, δτι ἐπειδὴ ἐπέκεινα πάσης ἐκτάσεως καὶ διαρκείας διίποτε βλέπομεν ἄλλας, καὶ ἐπέκεινα τούτων πάλιν ἄλλας, συμπεραίνομεν ἐκ τούτου, δτι οὐτε ἢ ἐκτασις, οὔτε ἢ διάρκεια ἔχουσιν δρια. Ἀλλὰ τὸ ἐκ τούτου μόνον λογικὸν συμπέρασμα εἶναι, δτι ἀγνοοῦμεν ἐὰν ἔχωσιν δρια, καὶ οὐχὶ ἢ βεβαιότης δτι δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν. Η βεβαιότης αὐτη εἶναι λογικὴ ἀνάγκη στοιχίομένη εἰς τὴν ἀρχὴν, δτι πᾶν τὸ ὄπωσδήποτε δν δὲν δύναται ἐν ταῦτῳ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ νὰ ἔναι καὶ νὰ μὴ ἔναι, δ ἔστιν δτι τὸ ἀντιφατικὸν εἶναι δύναντον. Λμα δὲ δοθείσοντς τῇς ἐννοίας τοῦ τόπου η τοῦ χρόνου, γνοῦμεν δτι πρὸς τὴν ἐννοιαν ταῦτην ἀντι-

φάσκει ἡ ἔννοια τοῖς οἰουδήποτε παριστημοῖς, καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἔννοια τοῦ κατὰ γρόνον καὶ τόπον ἀπείρου. Θέλομεν οὖτε βραδύτερον πᾶς ἡ ἔννοια πάτη τοῦ ἀπείρου τόπου καὶ γρόνου σχετίζεται πρὸς τὴν τοῦ ἀπείρου δύναμην, καὶ ἐὰν εἴναι δυνατὸν ν' αὐταρχῆσθαι αὐτὴν. Επὶ τοῦ παρόντος τοῦτο μόνον θέλομεν νὰ βεβαιώσωμεν, διὰ δὲν δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν ἐκτὸς, διότι εἴναι αὐτοῖς δὲν βλέπομεν εἰμὴ τὴν κατ' ἔντασιν καὶ διάρρειαν ἐπανάληψιν ἀναριθμήτων πεπερασμένων, οὐδέποτε δὲ καὶ οὐδαμῶς τὸ διπειρον. Καὶ εάν οὐδείσσωμεν διὰ ἀναρίθμητοι γενεαὶ μεταδίδουσιν ἐκ διαδοχῆς ἡ μία εἰς τὴν ἄλλην τὰ προϊόντα τῆς ίδιας γνώσεως καὶ πείρας, καὶ διὰ τῆς μεταδόσεως ταύτης τελειοποιεῖται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ πνευματικὴ φύσις τῶν ἀπογόνων, οὐδέποτε δινάμενη νὰ περιμείνωμεν ἐκ τούτου τὴν μόρφωσιν τῆς περὶ τοῦ δοκίμου ἔννοιας, διότι, ὅτι τὸ ἐπαναλάβωμεν, τὸ μὴ μπάρχον δὲν μεταδίδεται.

Οσῳ δὲ θαυματουργὸς καὶ ἀν ἦναι, κατὰ τὸν Χιονὺ καὶ τοὺς ἀπὸ αὐτοῦ, ἡ δύναμις τῆς συζεύξεως, δὲν δύναται νὰ κατισχύσῃ τῶν λογικῶν ἀντιφάσεων, μὲν ἀναγκαῖόμεθα ν' ἀποδεχθῶμεν, οὐα πιστεύσωμεν διὰ τὸ διπειρον δὲν εἴναι εἰμὴ διθροίσμια ἀναριθμήτων πεπερασμένων.— Εάν δὲ ηθέλομεν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάλυσιν νὰ οποιεῖλωμεν καὶ τὴν ὑπὸ Χιονὺ ἐπινοηθεῖσαν ἔξιγκτων τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, δηλαδὴ, διὰ τὴν σταθερὰ διαδοχὴν φυινομένων τινῶν συζευγνύει αὐτὰ τέσσερα ἀδιαρρέητως ἐν τῷ πνεύματι, ὥστε βλέποντες τὸ ἐν προσμένομεν ἀδιστάκτως τὸ ἔτερον, καὶ τὸ μὲν ἡγούμενον καλοῦμεν αἴτιον, τὸ δὲ ἐπόμενον ἀποτέλεσμα, καὶ διὰ ἡ μακρᾶς πείρας μορφοῦται οὗτοι ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα ζητῶμεν φθάσει, διότι ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος μακρὰν τοῦ νὰ ἦναι προῖδην τῆς συζεύξεως καὶ τῆς πείρας, ἀναφαίνεται πρὸ πάντως ἄλλου λογικοῦ στοιχείου καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι τῶν την πίστην, ἀτινα ἀδιακόπως ζητοῦσι τὸ πόθεν καὶ τὸ διατί τῷ

πραγμάτων, καὶ ἐὰν μόνον ἡ στεθισθεῖσα διαδοχὴ ὑπηγόρευε τὴν σχέσιν τῆς αἰτιάτητος, πάντες ἢντλομέν άναγνωρίσει τὴν ἡμέραν ὡς αἴτιον τῆς γυνής; καὶ τὸ διάπλαιν, διότι οὐδὲν σταθερώτερον τῆς διαδοχῆς αὐτῷ.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἀρκοῦσιν ἐν τούτοις ἵνα πιεσθῆμεν ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν ἔννοιαι, οὐτε λαμβάνομεν ἐξ αὐτῶν, οὐτε μορφοῦμεν διὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν θέων λαμβανομένων στοιχείων τῆς γυνάσσως, καὶ ἀναγνωρίζομεν ἐπομένως ὡς ὑπαρχούσας ἐν ἡμῖν ἐκ τῶν προτέρων. Πρὸς στερέωσιν τῆς πειθόσσως ταύτης ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ προσθέστωμεν καὶ δύο ἀποδείξεις ἐξαγοράντως, τὴν μὲν ἐκ τῶν ὅρων τῆς γυνάσσως, τὴν δὲ ἐκ τῆς φύσεως τῆς συνειδήσεως.

Η γνῶσις εἶναι προφανῶς σχέσις μεταξὺ δύο ὅρων, ὃν τὸν μὲν ὄνομάζομεν ὑποκείμενον, τὸν δὲ ἀντικείμενον. Νόησις κενή, ἔννευ ἀντικείμενου, δὲν ὑπάρχει· διάκις νοοῦμεν, νοοῦμεν ἡ ἡμέρας αὐτούς η ἔτερόν τι. Καὶ σχέσις δὲν ὑπάρχει ἔννευ στοιχείου τενὸς κοινοῦ εἰς τοὺς δι' αὐτῆς συγκεπτομένους; δροῦσε. Εἰὰν δὲ διὰ τῆς γυνάσσως κατανοοῦμεν τὸν λόγον τῶν ὅντων, τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου τούτου ἔχομεν ἐν ἡμῖν, ὅτι ὑπάρχει ἀρμονία μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἀλλών ὅντων· οὐδεμία δυνατὴ σχέσις δύναται νὰ ὑποτεθῇ μεταξὺ νοοῦντος καὶ νοοῦμένου, ἐὰν μόνον αἱ ἐντυπώσεις ὑπάρχουσιν καὶ οἱ τούτων συνδυασμοί, ζητητέον τότε τίνι τρόπῳ πρέπει νὰ γίνωνται οἱ συνδυασμοὶ οὗτοι, ὅπως μὴ ὁσιν αὐθαίρετοι, καὶ ὅπως ἀποκαλύπτωσιν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ φύσιν τῶν ὅντων. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νὰ προῦπάρχῃ ἐν ἡμῖν προσχεδιασμένη, οὔτως εἰπεῖν, ἡ λογικὴ φύσις τῶν ὅντων, δηλαδὴ τύπος ἀντίστοιχος πρὸς τὸν ἐν τοῖς υἷσιν, ἀλλώς ταῦτα θὰ ἔσουν ἀκατανόητα, καὶ ἡ ἡμετέρα γνῶσις θὰ ἔτοι μόνον ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἀναγκαῖαν διεδοχὴν τῶν ἐντυπώσεων, ὡς ἡ γνῶσις τῶν ζῴων, καὶ οὐχὶ Ἑλλογος γνῶσις. Τὰ ζῷα οὖτε ἀνκα-

λόπτουσι τοὺς νόμους τῆς φύσεως, οὗτε δὶ' αὐτῶν τὴν κυριεύουσαν καὶ τροπολογίαντι, οὗτε τελειοποιοῦνται προσδευτικῶς, ὡς δὲ ἀνθρώπος. Άρα οὖτος ἔχει τι ἴδιον ἐν ἑαυτῷ, δὶ' οὐ ἐξηγεῖ τὸν κόσμον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργεῖ, καὶ ἐπιπροσθέται αὐτῷ τὸν κόσμον τῆς ἐπιτάχυτης, τῆς τέχνης, τῆς θηλικότητος, τῆς πολιτείας, τῆς ιστορίας, καὶ ἐν ᾧ κατὰ τὸ σῶμα δλίγον διαφέρει τῶν ἄλλων ζώων, ἐγείρεται διὰ τοῦ πνεύματος κύριος αὐτῶν καὶ βασιλεὺς τῆς κτίσεως. Τί ἄλλο δὲ δύναται νὰ ἔναι τὸ αἴτιον τῆς μεγίστης ταύτης διεφορᾶς ἢ γνωστικόν τι στοιχεῖον ἐμφυτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ οὗ, συνδυαζομένου μετὰ τῶν ἔκτος, προκύπτει ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ καὶ τὸ μεγαλεῖον; Ἀλλὰ καὶ ἐὰν παραδεχθῶμεν δτι καὶ δ ἀνθρώπος δὲν εἶναι εἰμὶ ὅλικὸς δργανισμὸς τελειότερος κατά τινα τοῦ δργανισμοῦ τῶν ζώων, ἀρκεῖ δτι ἔχει συνείδησιν, ἵνα ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ ἐμφυτῷ στοιχεῖα γνώσεως, διέτι ἡ συνείδησις τῆς ἴδιας φύσεως εἶναι ἐξ ἀνάγκης συνείδησις καὶ τινῶν συμφυῶν νόμων, εἰς οὓς ἡ φύσις αὕτη ὑπόκειται καὶ ὁ φύγοντικεῖται, συγονισιαρέτους ἔχουσα ἀεὶ τοὺς τῶν δργων λόγους καὶ σύρφυτον αὐτῇ τὴν τῶν δργων ἀλήθειαν, ὡς ἔλεγεν δὲ Σικελίκιος. Τὸν ἴδιον νόμον ἐκπληροῦσι, πάντα τὰ ἄλλα δντα ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ, μόνος δὲ ἀνθρώπος ἐκπληροῖ αὐτὸν ἐν γνώσει δ, τι εἶναι ἐν τοῖς ἄλλοις οὖσιν ἀνάγκη, εἶναι ἐν αὐτῷ καὶ ἴδια, καὶ φῶς, καὶ κανῶν τοῦ νοός καὶ τῆς καρδίας. Ἐὰν εἶτε συνείδησιν τὸ φυτὸν, θίεται γνωρίζει τὸν ἐσωτερικὸν νόμον καὶ οὐδὲν φύεται, τρέφεται, ἀναπτύσσεται καὶ θνήσκει, διέτι εἰς τὰς λειτουργίας ταύτας ἀνάγεται δλος δ προρισμὸς του. Ἀγνοοῦμεν μέχρι τίνος προβαίνει ἡ συνείδησις τῶν ζώων, ἀλλὰ δυνάμεις εὐλόγως γὰ εἰκάσιμεν δτι καὶ αὕτη ἀναλογεῖ πρὸς τὸν προσρισμὸν αὐτῶν, καὶ ἐκ τινῶν διδομένων καὶ θεματισῶν τωάντι ἐνστιγμάτων δικαιούμεθα γὰ ὑποθέσωμεν δτι ὡς πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἴδιας συντηρήσιες ἡ συνείδησις τῶν ζώων εἶναι τοις βαθύτεροις καὶ λεπτότεροι τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἐν τοίτῳ θμῷ, ἀν καὶ δέῃ ἐκτείνεται μέχρι τῶν κατωτάτων καὶ ζωτικῶν λειτουργιῶν τοῦ δργανικοῦ βίου, ἡ συνείδησις ἀνυψώνεται μέγερι τῶν μνωτάτων ἐλαττωτῶν τοῦ πνευματικοῦ, καὶ συμπλοκολευθεῖται αὐταῖς. Καὶ έταν ὁ βίος οὗτος εἶναι λογικός καὶ γέμισκός, ἔπειτα δὲ τὸν χρηκτήρα τοῦτον πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ ἡ συνείδησις. Άμφι λοιπὸν αὕτη ὑπάρχει, εἶναι δὲ αὐτὸς τοῦτο καὶ ἔλλογος, ὁ ἐστι, φέρει ἐν ἐκυρῇ ἐκ τῶν προτέρων τὴν γνῶσιν νοητικῶν τινῶν στοιχείων, ἅτινα συνιγίθει τὸν ἐνδιάθετον λόγον.

Ἐὰν δὲ οὗτο ἀναγκαῖον νὰ προσθέσσωμεν εἰς τὰς ἀποδείξεις ταύτας καὶ ἄλλην ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν φιλοσόφων διοι διπλά πάντας τοὺς ἄλλους συνετέλεσσαν εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ τελείωσιν τῆς φιλοσοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης, καὶ οὐ ἀπόδειξις αὕτη εἶναι πρόχειρος. Τρεῖς μεγάλους φιλοσόφους παρήγαγεν οὐδὲν οὐδὲν Ἐλλὰς ἐν βραχεῖ χρόνου διεστήματι, εἰςανεις οὐδὲν διεκ παντὸς τὰς βάσεις τῆς φιλοσοφίας καὶ τινὰς τῶν κλαδῶν αὐτῆς ἔφερον εἰς μοναδικὴν τελειότητα. Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι ἐκ τοῦ ἐμφύτου στοιχείου τῆς γνῶσιως ἐμόρφωσαν δλην σχεδὸν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, δὲν τὸ ἀπέβαλε δὲ ὁ τρίτος, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῦ φύεδόμησεν δλην τὴν λογικήν. Τίς δηγνοστεῖ δὲτο δὲ Σωκράτης πρῶτος περιδέχθη συνθετικὴν καὶ ἐμφυτόν τινα γνῶσιν, ήν διγχυρούντει οὐ ψυχή, καὶ διὰ τῆς ματευτικῆς ἐξάγει, διευκρίνει καὶ προσδιορίζει οὐ διαλεκτικὴ τέχνη; Πρώτην δρχὴν πάσης ζητήσεως ἐθεώρει ὁ Σωκράτης τὴν ἔννοιαν τοῦ τελεκοῦ αἰτίου, καὶ δι᾽ αὐτᾶς διερεύνεται καὶ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὸν κόσμον, καὶ ἀνηλθεν εἰς τὸ ἀνώτατον τέλος ἀμφοτέρων, καὶ κατ᾽ αὐτὴν συνηρμολόγησε τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν λογικὴν μὲ τὴν καλολογίαν, τὴν φύσικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν, ἀναρτήσας πάσας τὰς θεωρίας, ταύτας εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ η αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ο δὲ Πλάτων, συνεχίσκει τὴν παραδόσιν τοῦ διδασκάλου, ἐπίστευεν, δτι πᾶσα ψυχὴ διά τινος.

ἀμέσου ἐνοράσσεως καὶ ἐνατιχρατικῆς πίεσεως βλέπει ἐν ἑαυτῇ τὰς
ἰδίας, συγγειής ούσα αὐτῷ, τοὺς τύπους τουτέστι πάσης τε-
λειότητος, ἐξ ἣν συνιστάται δὲ ιδιαίτερος κέφαλος, οὗ ἀτελὲς δ-
μοίωμα εἶναι δὲ παχυματικός, καὶ πρὸς ὃν πᾶσα ψυχὴ ζῶσα καὶ
πᾶσα ἡ χρίσις τείνουσι διὰ τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀρετῆς, τῆς λα-
τρείας. Οὕτε τὸ σύστημα τοῦ Σωκράτους, οὗτος τὰς ίδίας τοῦ
Πλάτωνος ἀπάσθη δὲ ἀριστοτέλης, ἀλλ᾽ εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ
ἐν ἡμῖν ποιητικοῦ αἵτου πρὸ πάντων ἀπέδωκε τὴν νοητικὴν
καὶ φύσικὴν ἀνάπτυξιν, καὶ τὴν δυνάμει ἐπιστήμην ἔταξε πρὸ τῆς
ἐνέργειας, καὶ ἐπέραν λογικὴν ἀρχὴν πρώτην καὶ βεβαιοτάτην
καὶ ἐμφυτον ἐν ἡμῖν ἀνεγνῶσσε, τὴν ἀρχὴν τῆς ταύτης τοῦ,
ἥς δὲν δὲ οὐλλογισμὸς εἶναι ἀδύνατος, καὶ ὀμοιόγησεν διε-
πάσσα διδασκαλίᾳ καὶ πᾶσα μάθησις μικροητικῇ ἐκ προϋπαρ-
χούσης γίγνεται γράσσεως (Ἄνω. 'Τς. Δ'. 4). ἐν δὲ τῇ μετα-
ρυστικῇ, διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ τελικοῦ αἵτου ἐξήγησε καὶ οὗτος
τὴν ὕπαρξιν καὶ πρόσδον τοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς τριπλῆς ταύτης
ποιητῆς ἀπέβησε πᾶσας ἡ μετέπειτα φιλοσοφία, ἥτις διὰ τῶν
Ἀλεξανδρινῶν φθάνει εἰς τὰ μεθέρια τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου κό-
σμου, καὶ ἐπενέργησεν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ κατά-
τε τὸν μεσαιωνικὸν καὶ τὸν νεωτέρων γράμμους ἀνάπτυξιν τῆς
ἐπιστήμης. Πολέμιοι δὲ πρὸς τὸ ἐμφυτον στοιχείον τῆς γνώ-
σσεως βεβαίως δὲν εἶναι οὔτε οἱ Ἀλεξανδρινοί, οὔτε οἱ τὴν
Θείαν ἀποκάλυψιν μὲ τὴν θύραθεν σοφίαν συναρμολογήσαντες
Πατέρες, τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε δὲ οἱ ἱερὸι λόγουστίνος, οὔτε Θωμᾶς
δὲ Ἀκυνάτης, οὔτε οἱ ἄλλοι σχολαστικοί, οὔτε δὲ ἀνακανίσας
τὴν φιλοσοφίαν Καρτέσιος, οὔτε δὲ Μαλεβράγγης, οὔτε δὲ Λεπ-
βίτιος, οὔτε δὲ Κάντιος, οὔτε δὲ Φίγκτιος, οὔτε δὲ Σπινόζας,
οὔτε οἱ καθ' ἡμᾶς μεγάλοι πανθεῖσται τῆς Γερμανίας, οὔτε
αὐτὴ ἡ σύγχρονος σχεδὸν Σκωτικὴ σχολὴ καὶ ἡ εἰσέτι ἀκμά-
ζουσα πνευματικὴ σχολὴ τῆς Γαλλίας. Κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν
καὶ ἐν παντὶ τόπῳ συναγίζεται καὶ διακρίνεται ἡ παράδοσις

τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, οἱ ζωογόνοι φεῦγοι πανταχοῦ εἰδούσιον καὶ μποτρέρον τὴν ἐκβιλάστησιν τῶν πουκίλων καρπῶν τῆς διανοίας. Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν τριῶν ἀποκλειστικῶν συστημάτων, τοῦ ιδιανισμοῦ, τοῦ πανθεϊσμοῦ καὶ τοῦ θεοϊσμοῦ, διτική ἀτόπως τὰ πάντα ταῦταζουσιν οὐ μὲ τὸ ἄγω, οὐ μὲ τὸν Θεὸν, οὐ μὲ τὴν οὐλην, μόνον τὸ τρίτον ἀπορῇπτει πᾶν ἔμφυτον στοιχεῖον, καὶ ἐξ ἀνάγκης, διέτι παραγνωρίζον τὸ ἀπαραίτητον τῆς διὰ τῆς συνειδήσεως γνῶσεως, εἰς τὴν πᾶσαν ἀλληλούχησι, ἐξωθεν ἀρχίζει τὴν ἐπιστήμην, καὶ πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ πνεύματος θεωρεῖ ὡς ἀποτελέσματα τῆς μᾶς καὶ μόνης διυγμέως, οἵτις κινεῖ τὴν οὐλην, καὶ διὰ τῆς κινήσεως ταῦτα περάγει κατά τινα ἀναγκαῖον νόμον, ἀδιαφοροῦν ἐάν οὐ οὐλη καὶ οὐ δύναμις ἔχουσιν ἀρχὴν, οὐδὲ οὐ προέρχονται, καὶ τέλος, πρὸς ὁ τελεούσι, καὶ ἐάν πᾶν φαινόμενον καὶ πᾶσα φωνὴ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ἐγείρονται κατά τῆς ἀκατανοήτου καὶ τυφλῆς ταῦτης εἰμαρμένης. Συμφωνοῦμεν δτι τὸ κύρος τῶν μεγάλων δινομάτων δὲν εἶναι ἐπιστημονικὸς λόγος, ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἐσωτερικῶν γεγονότων, ἐάν τὰ γεγονότα ταῦτα συνειδῶν καὶ ψυχολόγησαν οἱ ἔξοχώτεροι νόοι, καὶ ἐπ' αὐτῶν διὰ πάσης λογικῆς αὐστηρότητος φύοδόμησαν ἐπιστήμην, οἵ τας κυριωτέρας ἀρχὰς ἀποδέχονται καὶ οἱ ἀντιφρονοῦντες, καὶ οἵ αἱ πρακτικαὶ συνέπειαι ἐγγυῶνται τὴν συμφωνίαν αὐτῆς πρὸς τὴν πραγματικότητα, νομίζομεν δτι αἱ μελέται τῶν διασημοτέρων ἐκ τῶν πρὸ θμῶν φιλοσοφικῶν δὲν εἶναι ἀνάξιαι προσοχῆς, καὶ δτι καὶ οἱ ἴστορικὴ αἵμτη οὐδὲις συντείνει εἰς ἔμπειδωσιν τῆς ἀληθείας, οὐ μέχρι τοῦδε διεστηρίζαμεν, δτι δικλαδὴ διπάρχουσι γνωστικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν προτέρων, δπερ εἶναι τὸ πρῶτον τῶν ἐν ἀρχῇ τεθέντων ζητημάτων.

Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου, δηλαδὴ πόσα καὶ ποῦτε εἶναι τὰς σοιγένεις ταῦτα, ἐπίσης ἐτολμήσαμεν ἄλλοτε γὰρ διατυπώσωμεν

Οιωρίαν, ήν διά πάντων τῶν ἀσθενῶν ὅμοιον Ἑργων ἐπειράθη·
μεν ν' ἀναπτύξωμεν καὶ συμπληρώσωμεν, καὶ καθ' ἣν τὰς ζοւ-
χεῖς ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὄν-
τος, τουτέστι, τὴν ὑπόστασιν, τὴν μορφὴν, τὴν σχέσιν, τὸν
τέπον, τὸν χρόνον, καὶ τὰς τρεῖς ἀρχὰς, τῆς αἰτιότητος, τῆς
ταυτότητος καὶ τῆς τελεότητος. Καὶ αἱ μὲν ἀρχαὶ συνιστῶσι
τὴν τάξιν τῶν ὄντων, καὶ δυνάμεις αὐτῶν πιστεύομεν, διὶ
ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ἀναγκαῖος συνδυαρεύς αἰτίων, μέσων
καὶ τελῶν, τὰς δὲ πρώτα στοιχεῖα συνιστῶσι τὴν καθολικὴν
φύσιν τῶν ὄντων, καὶ ἐπειδὴ αὕτη εἶναι ἀγώριστος τῆς τά-
ξεως, ἡς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις καὶ πραγματοποίησις, ἐνομίσακεν
ὅτι ἡδυγάμια τὰ δύο ταῦτα, τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν τάξιν τοῦ
ὄντος, ν' ἀναγάγωμεν εἰς ἓν, ὅπερ ὠνομάσαμεν *Ellenoros Ergouias*
τοῦ ὄντος, καὶ ἐν τῇ ἔννοιᾳ ταύτη εὑρομεν τὴν ἐνότητα τῆς
ἐπιστήμης, ὡς ἐπειράθημεν ν' ἀποδεῖξωμεν διὰ τῆς καταγωρι-
σθείσης ἐν τῇ Πανθώρᾳ τῆς 4 Ιαν. 1870 διατριβῆς. Ἐκ τῆς
ἔννοιας ταύτης εἰδομεν διὶ ἐξέρχεται καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ πνεύ-
ματος καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ ἀπο-
λόντου.

Νῦν δὲ ἀναλαμβάνοντες τὰς πρώτας ταύτας μελέτας, θέλομεν
προσπαθήσας ν' ἀποδεῖξωμεν ὅτι, καθὼς αἱ ἐπιστήμαι πᾶσαι ἀ-
νάγονται εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἔννοιας, ἢτις, ἀναπτυσσομένη
καὶ ἐφαρμοζομένη εἰς τὰ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς
παρατηρήσεως γνωστά· ἥμεν γεγονότα, παράγει αὐτὰς, παρο-
μοίως τὰ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἔννοιας ταύτης δύνανται ν' ἀ-
ναγθῶσιν εἴς τινα ἀνωτέραν καὶ ἐγδοτέραν ἐνότητα.

B'.

Καὶ πρῶτον, τὰ στοιχεῖα ταῦτα δὲν ὑπάρχουσι κεχωρισμένα
ἄλληλων οὔτε ἐν τῷ φύσει οὔτε ἐν τῷ πνεύματι. Δὲν ὑπάρχει
ὑπόστασις ἄνευ μορφῆς, οὔτε μορφὴ ἄνευ ὑποστάσεως, οὔτε

πρήστες ἄνευ τῶν δι' αὐτῆς συνδεομένων τούτων δέων. Ἡ τριάδ-
νικὴ δὲ αὕτη ἐνότητα τοῦ ὄντος δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τόπου
καὶ χρόνου, οἵτε τόπος καὶ χρόνος ἄνευ ὄντος. Τὸ δὲ ἐν τό-
πῳ καὶ χρόνῳ δι, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ὑπάρχει, ἔχει ταῦτα-
τητα, ἔργιται ἐκ τίνος αἰτίου καὶ τείνει πρὸς τὸ τέλος. Δι-
καίως δὲ πάντα ὄμοιο τὰ στοιχεῖα ταῦτα διομάζομεν λόγοι,
διότι λόγος τοῦ ὄντος εἶναι τὸ φύσις αὐτοῦ, τὸ αἰτίου καὶ
τὸ τέλος. Καὶ πραγματικῶς τὴν λέξιν ταῦτα μεταγενιζό-
μεθα κατὰ πᾶσαν ἔρευναν, κατὰ πᾶσαν μελέτην, κατὰ πᾶ-
σαν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου. Ότε θέλομεν νὰ
κατανοήσωμεν τὰ φαινόμενα ὄντος τινὸς, ζητοῦμεν τὸν
λόγον αὐτῶν ἐν τῇ φύσει καὶ ὑποστάσι αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ
πρὸς αὐτὴν σχέσει τῆς μορφῆς, ἐν τῷ τόπῳ καὶ τῷ χρό-
νῳ ἐν οἷς φανεροῦται, καὶ ἐν ταῖς ἐξ αὐτῶν σχέσεσιν αὐτοῦ
πρὸς ἄλλα ὄντα διείλομεν ν' ἀνεύρωμεν τὴν παγὴν αὐ-
τοῦ, ζητοῦμεν τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐν τῷ αἰτίῳ,
καὶ διείλομεν νὰ προσδιορίσωμεν τὸν εκοπὸν δι' ὃν ὑπάρ-
χει, πάλιν ζητοῦμεν τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν τῷ τέλει, καὶ ἐκ
τούτων ἐπεγόμεθα εἰς τὸν νόμον τοῦ ὄντος καὶ προτιθέμε-
νοι νὰ ἐξαγάγωμεν ἐξ τοῦ ὄντος γνώσεως τινὸς πάσας
τὰς ἐν αὐτῇ περιεχομένας συνεπείας, εἴτε ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ
δι, εἴτε ὡς πρὸς ἄλλα ὄμογενη τὸ δμοειδῆ, πάλιν διὰ τοῦ
λόγου προβαίνομεν συνενοῦντες δρους τινὰς καὶ ζητοῦντες τὰς
μεταξὺ αὐτῶν ὄμοιότητας καὶ διαφορὰς, καὶ διηγάμει τῆς
λογικῆς ἀρχῆς τῆς ταῦτης ἐξάγομεν ἐκ τῆς πρώτης
γνώσεως ἄλλας ἐπίστης βεβαίας, καὶ τὴν ἔργασίαν ταῦταν
συλλογισμὸν διομάζομεν. Ο λόγος ἀρχαὶ καὶ ἐνυπάρχει εἰς τὰ
ἐνδότατα τοῦ ὄντος, καὶ περιπτύσσει αὐτὸ πανταχόθεν, τὰ
διεικῆλα στοιχεῖα τοῦ λόγου ἀδιαξέρηκτας πρὸς ἄλληλα
συναπτόμενα ἀποτελοῦνται μίαν καὶ ἀδιάσπαστον ἐνότητα. Καὶ
διὰ τοῦτο τὸ ἐν προκαλεῖ τὸ ἔτερον, καὶ ἐν τῷ κατεύθυ-

αὐτῶν συνδέσμῳ εὑρομεν ἀλλοτε τὴν ἀρχὴν τῆς συζεύξεως τῶν ἐνιοις, καὶ ἐν τῇ ἐλλόγῳ ἐννοίᾳ τοῦ δικτος τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιστήμης.

Ἄλλος εἰσδύνοντες βραθύτερον εἰς τοὺς μυχοὺς τῆς διανοίας, παρὰ τὴν ἐνότητα τῆς συμφύσεως καὶ συνυπάρξεως καὶ συνεργείας τῶν στοιχείων τούτων εὑρίσκομεν ἄρα ἀλληγον ἐνδοτέρους ἐνότητας; Οπάρχει ἄρα μεταξὺ αὐτῶν ἴεραρχία τις, καὶ οὐ τὰ μὲν εἶναι ἀνώτερα, τὰ δὲ κατώτερα, καὶ δυνάμει τῆς διποίας ἀλλα ἐξ ἀλλων προέρχονται, καὶ ἀλλα εἰς ἀλλα περιλαμβάνονται; Οπάρχει μεταξὺ αὐτῶν στοιχείων τις ἐξ οὐ τὰ ἀλλα, καὶ οπερ ἦθελεν εἶσθαι τρόπον τινὰ ὁ λόγος τῶν λόγων; Διὸ πρὸς τὰ τρία πρῶτα, τὴν ὑπόστασιν, τὴν μορφὴν καὶ τὴν σχέσιν, πρότερον εἶναι προφανῶς ἡ ὑπόστασις, διότι ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσι τὰ ἀλλα δύο. Τῆς μορφῆς ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τῆς συνειδήσεως ἡ τῆς αἰσθήσεως, τῆς μορφῆς ἀντιλαμβάνονται καὶ τὰ ζῶα μόνου τὴν ὑπόστασιν χρήγει ὁ λόγος, καὶ θέτει αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης ὑπὸ τὰ διὰ τῆς αἰσθήσεως, ἢ τῆς συνειδήσεως ἐκτίηλούμενα. Άρα μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων ἡ ὑπόστασις πρωτεῖ, καὶ οὐ διον μορφὴν καὶ σχέσιν διεν δυνάμεις οὔτε καν νὰ ὑποθέσωμεν φύευ μποστάσεως, ἵν δι νοερᾶς δυνάμεις νὰ συλλαμβάμεν ὑπόστασιν ἔχουσαν δυνάμεις ἐν ἔσυτῃ τὴν μορφὴν τις, διότι τὰ δυνάμεις ἥγειται πάντοτε τοῦ ἐνεργείας, καὶ μόνος τὴν μορφὴν γνωρίζουσιν ἡμῖν καὶ ἀλλαι δυνάμεις, μόνη ἡ ὑπόστασις εἶναι κυρίως λογικὴ δίδει, καὶ τοιούτῳ τρόπῳ τὰ πρῶτα ταῦτα στοιχεῖα τοῦ δικτος δυνατὸν ν' ἀναγθῶσιν εἰς ἐν.

Τι δὲ βοτέον περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ δικτος καὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου; Διὰ προσεκτικῆς ἀναλύσεως εὑρίσκομεν καὶ ἐνταῦθα τάξιν τινὰ προτεραιότητος, ἐπιεῖδη καθὼς ἡ μορφὴ καὶ ἡ σχέσις φιλάγονται: εἰς τὴν ὑπόστασιν, διότι εἰμὴ αὕτη προπγνωθεῖ, εἰδένει ὅν οπάρχει, παρομοίως οὐδὲν ὅν οπάρ-

γει δέντο τόπου καὶ χρόνου, καὶ νοερῶς μὲν δυνάμεθα νὰ
συλλάβομεν τόπου κενὸν καὶ χρόνον κενὸν, ἀλλ' ὑπόστασιν
ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου ἀδύνα-
τον νὰ συλλάβωμεν· ἂμα τι ὑφίσταται, ὑφίσταται που
καὶ ποτεῖς ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος εἶναι λογικοὶ καὶ πραγ-
ματικοὶ δροὶ πάσης ὑπάρξεως, ἄρχ δυνάμει προηγούνταις
πάντος ὑπάρχοντος. Άλλα καθὼς η μορφὴ καὶ η σχέσις
ἀνάγνωται εἰς τὴν ὑπόστασιν, οἵτις, ὡς εἴδομεν, μόνη εἶναι
κυρίως λογικὸν στοιχεῖον, ἀνάγνεται ὅρα καὶ η ὑπόστασις εἰς
τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον; Βεβαίως δχι. ‘Η ὑπόστασις δὲν
ἀποζήσει ἐκ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ὡς η μορφὴ ἐκ
τῆς ὑποστάσεως’ δ τόπος καὶ ὁ χρόνος δὲν γεννῶσι τὰς
ἐν αὐτοῖς ὑποστάσεις, ἀλλ’, ὡς εἴπομεν πρὸ μικροῦ, εἶναι
λογικοὶ καὶ πραγματικοὶ δροὶ αὐτῶν, ὥστε οὗτε η ὑπόστα-
σις ἀνάγνεται εἰς τὰ δύο ταῦτα περιέχοντα η ἐνδεχόμενα, ὡς
ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, οὗτα ταῦτα εἰς ἐκείνην. ‘Η δὲ ἀποκλειστι-
κῶς λογικὴ φύσις τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν εἶναι πασιδηλος,
καὶ ἐξ αὐτῶν μάλιστα ἐπορίσθηκεν μίαν τῶν ἀποδείξεων, δις
ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν λογικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν προτέρων. Μετα-
ξὺ δὲ αὐτῶν τούτων τῶν δύο ἐννοιῶν ὑπάρχει προτεραιό-
της; Όχι βεβαίως, διότι ἀμαρτία ὑπάρχει τόπος, δὲστι δυνατό-
της ἀποίρου ἐκτάσεως, ὑπάρχει χρόνος, δὲστι δυνατότης ἀ-
ποίρου διαρκείας, καὶ τὸ διάπαλιν, οὐδὲ διέπομεν τέλι τρόπῳ.
Οὐδὲ γέδυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὸ διν χωρὶς τοῦ ἄλλου, καὶ
διὰ τοῦτο οἱ δύο οὗτοι δροὶ συνεκφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον, καὶ οἷονει δύο ἵστα καὶ ταυτούσια ποσὶ συμμετροῦν-
ται ἀλλήλοις, ὥστε η ἐν τόπῳ κίνησις χρησιμεύει ὡς μέτρον
τοῦ χρόνου, καὶ πρὸς δήλωσιν τῆς ἀποστάσεως λαμβάνεται ὁ
πρὸς διέλευσιν αὐτῆς ἀναγκαῖος χρόνος. Εἶναι δὲ δύο ἵστα πο-
σὰ οὐχὶ διέρτι ἔχουσι τὸ αὐτὸ μέτρον, ἀλλὰ διέρτι ἀμφότε-
ρα εἶναι ἀπαρχ. Πῶς δὲ δύο ἀπειροκ δύνανται νὰ ὑπάρχωσι;

νοοῦμεν ἀμα σκεφθόμεν, δτι ἐκάτερον εἰς ἄλλην ὑπάγεται κατηγορίαν, τὸ μὲν εἶναι ἀπειρον κατ' ἔκτασιν, τὸ δὲ κατὰ διάρκειαν. Εἰν δὲ αἱ δύο αὕται κατηγορίαι καὶ, εἴτως εἰπεῖν, δψεις τοῦ ἀπέρου ὑποθέτουσι τὸ κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν καὶ ὑπὸ πᾶσαν δψιν καὶ κατηγορίαν ἀπειρον, καὶ εἰς αὐτὸ ἀνάγονται, τοῦτο εἶναι Σητηρά, δπερ θέλομεν ἀπαντήσαι καὶ προσπαθῆσαι νὰ λέσωμεν βραδίτερον. Εὔχομεν ἐν τοσούτῳ τὴν ὑπόστασιν ἀπείρῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ παράγουσαν τὴν ἰδίαν μορφὴν.

Ἄλλ' ἐὰν τὴν ὑπόστασις παράγει τὴν ἰδίαν μορφὴν καὶ εἶναι δ λόγος αὐτῆς, ἀμα εἶναι καὶ τὸ αἴτιον αὐτῆς; καὶ πρέπει νὰ εἰπωμεν, δτι τὸ ποιητικὸν αἴτιον ἀνάγεται εἰς τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος δὲν εἶναι εἰ μὴ τὴν ὑπόστασιν, τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπὸ στάσεως τὸ principle de substance, ὡς λέγουσιν οἱ ἐν Γαλλίᾳ πνευματισταί; Καθ' ἡμᾶς τὸ αἴτιον δὲν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, εἶναι ἀνώτερον καὶ πρότερον τῆς ὑποστάσεως. Ότε λέγομεν, δτι τὴν ὑπόστασις παράγει τὴν μορφὴν, τὴν δύναμις τὴν ἐνέργειαν, δπερ εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, ἔχομεν δὲ τὴν δψιν σχετικὴν τυνα αἰτι δτητα, καὶ ἐπειδὴ ὑπόστασις εἶναι πολλαῖ, καὶ μορφαὶ ἀναρίθμητοι, καὶ ἀδυνατοῦμεν ν' ἀναγάγωμεν πάσας αὐτὰς εἰς μίαν μόνην, διότι τὸ ἀπαγορεύει πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν συνείδησις τῆς ἡμιτέρας ταυτότητος ἀποκλείουσα ἀπολύτως καὶ ἀπ' ἀρχῆς πᾶσαν συνταύτησιν τοῦ ἡμιτέρου δντος μετὰ τῶν ἄλλων, ἔπειται δτι λέγοντες δτι τὴν ὑπόστασις παράγει τὴν μορφὴν, δὲν ἐκδηλοῦμεν εἰμὴ σχετικά, μερικά καὶ δευτερεύοντα αἴτια, ἀλλ' οὐχὶ τὸ αἴτιον πρῶτον, δ ἀπαιτεῖ τὴν καθολικὴν καὶ ἀπόλυτος ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ, δπερ ἐὰν δὲν εἶναι πρῶτον, ἀλλὰς αἰτιον οὐδὲ δστερ, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης (Μεταφ. ιά). Τὴν ἔννοιαν τοῦ αἰτίου δυνατὸν νὰ εὑρωμεν ἐν τῇ μὲν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσιως, καὶ κατὰ λογικὴν ἀνάγκην, ἐν τοῖς ἄλλοις οὖσιν,

ἄλλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, διὰ δηλαδὴ πᾶν τὸ ὑπάρχον, πᾶσα ὑπόστασις, πᾶσα μορφὴ ἔχει αἵτιον ἢ οὐ παράγεται εἰς τὸ εἶναι, τὴν ἀρχὴν ταῦτην ἐπιβάλλει ὁ λόγος. Άντι λοιπὸν ν' ἀναγάγωμεν τὸ αἴτιον εἰς τὴν ὑπόστασιν, ταύτην διφέλομεν ν' ἀναγάγωμεν εἰς ἐκεῖνο, καὶ τὸ αἴτιον ν' ἀναγνωρίσωμεν ὡς λογικὸν στοιχεῖον ἀνώτερον τῆς ὑπόστασεως.

Τὸ αἴτιον εἶναι ἐπίστις ἀνώτερον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Γινώσκουσιν οἱ εἰδήμονες πόσα πράγματα παρέσχον εἰς τοὺς φύλοσόφους, αἱ δύο αὖται ἔγνοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου· καὶ τινες μὲν τυφλώττοντες πρὸς τὰ φαεινότερα φαίνομενα τοῦ πνεύματος μπορθίπτουσι τὸ ἀπειρον τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, καὶ τὸν μὲν τόπον ἀνάγοντες εἰς τὴν ἔκτασιν, τὸν δὲ χρόνον εἰς τὴν διαδοχὴν, ἄλλοι δὲ θεωροῦσιν αὐτὰς ὡς ὑποκειμενικοὺς μόνον τόπους οὐδὲμίκιν ἔχοντας ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, καὶ ἄλλοι ταυτίζουσι τὰ δύο ταῦτα ἀπειρά μὲ τὸ ἀπειρον τοῦ Θεοῦ. Προκειμένου περὶ ἐννοιῶν, ἃς ἢ δὲ ἀνάγκης συλλογιζόμεν, ή μόνη μέθοδος, ήν δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς αὐτὰς εἶναι ή ἀνάλυσις· οὔτε νὰ παραβάλωμεν δυνάμεθα αὐτὰς πρὸς τὰ ἀντικείμενα πρὸς ἃ ἀντιστοιχοῦσιν, οὔτε νὰ ἐπεληθεύσωμεν διὰ τῆς πείρας. Λί δύο αὖται ἔγνοιαι ἐνυπάρχουσι συνεπτυγμέναι καὶ οὕτως εἰπεῖν δυνάμεις ἐν οἴφδηποτε πνεύματι, διότι καὶ δὲ πλούσιος ἀνθρώπος ἐρωτώμενος, ἐὰν ἀφαιρουμεῖντον τῶν σωμάτων μένει ὁ τόπος θν πληρῶσι· καὶ καταργουμένης τῆς διαδοχῆς τῶν γεγονότων μένει δὲ χρόνος ἐν τῷ τελεῖται, καὶ ἐὰν ἐπέκεινα δρισμένου τινὸς τόπου καὶ χρόνου ὑπάρχει ἔτερος καὶ πάλιν ἐτερος; ἐπ' ἀπειρον, θέλει ἀπαντήσαι καταρχικῶς. Οἱ δὲ φιλόσοφος, δοτις γεγυμναπμένος ὅν εἰς τὴν εκέψιν καθαρωτέραν ἔχει τὴν συνείδησιν τῶν ἐν αὐτῷ καὶ ἀκριβέστερον διακρίνει αὐτὰ καὶ σαφέστερον καὶ συντομότερον δρίζει, ἐὰν ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον θέλει ἀναγνωρίσαι διὰ τὰ ἀντικείμενα

τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν εἶναι φόσαι ἀνεπίδεκτα ὄριαν, οἱ δοτὲ φόσαι δέπαιροι, οὐδὲ θέλει μαφίζειν περὶ τῆς ἔκτος ἡμέραν ὑπάρξεως αὐτῶν, διότι ἀμφὶ ὑπάρχει τι ἀντικείμενον τῇ ὑποκείμενῳ δὲ λόγῳς σύμφωνος πρὸς τὴν πειραν μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ πιστεύσωμεν, διὸ ὑπάρχει ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, δοτε πλὴν τοῦ ἀποκλειστικοῦ ἴδαινισμοῦ, δοτικά πάντα τὰ ἔκτος ἡμέραν ἀνάγει εἰς τὸ ἔγώ, πᾶσα ἄλλη φιλοσοφία εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ, εἴτε φρεσκώς, εἴτε ὑπονοουμένως παραδέχεται τὴν ὑπάρξιν τῶν δύο τούτων ἐνδεχομένων τῶν δυτῶν. Άμα δὲ παραδέχεται τὴν ὑπάρξιν, παραδέχεται δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸ ἀπειρον αὐτῶν. Άλλὰ τὸ ἀπειρον τοῦτο τί εἶναι; εἶναι αὐθίπαρκτον, εἶναι αἵτιον πρῶτον, ή εἶναι ἀπλοῦς ὅρος, καὶ τρόπου τινὰ προετοιμασία πρὸς ὑποδοχὴν παντὸς τοῦ ἐρχομένου εἰς τὸ εἶναι; Φανερὸν δτὶ δὲν εἶναι αἵτιον πρῶτον, διότι οὐδὲν ποιεῖ, καὶ σχετικῶς πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ὑπάρξεως ἔχει θέσιν ὑποδεεστέραν, καὶ ἀφοῦ δὲν εἶναι αἵτιον πρῶτον δὲν εἶναι αὐθίπαρκτον. Άρα ὑποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ αἵτιον ἀγώτερον, οὖ ἀνευ δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ ἀπειρον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἀπαιτεῖ αἵτιον ἀπειρον. Καὶ τῷ διητικοῖς τι ἀνάγονται ἐπὶ τέλους ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος; Εἰς τινὰ ἀπειρον δυνατότητα ἔκτάσεως καὶ διαρκείας. Ότε λέγομεν, δτὶ ὁ τόπος εἶναι ἀπειρος ἐννοοῦμεν δτὶ ἐπέκεινα πάσης ἔκτάσεως ὑπάρχει τόπος, δοτικά ἥδηνάτο νὰ πληρωθῇ ἐπ' ἀπειρον, καθὼς ἐπὶ χρόνου ἐπέκεινα πάσης διαρκείας ὑπάρχει χρόνος δυνάμενος νὰ πληρωθῇ ἐπ' ἀπειρον. Αἱ δύο αὐται δυνατότητες ἀπειροις ὑποθέτοισιν δν πραγματικός ἀπειρον, διότι πᾶν δυνατὸν ὑποθέτει πραγματικόν τι ἔχον τὴν δύναμιν ἐξ ἣς ἡ δυνατότης (4). Άρα τὸ αὐτὸ αἵτιον ἐξ οὖ ή ὑπόστασις εἶναι καὶ τὸ ἐξ οὖ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος. Τὸ ἀπειρον τοῦ αἵτιον τούτου οὖ μόνον καθιστᾷ δυνατήν τὴν ὑπάρξιν τῶν ὑποστάσιον καὶ τῶν ἐκ τούτων μορφῶν, ἀλλὰ θέτει καὶ τοὺς ἀναγ-

καίσους τῆς ὑπόρεξεως ταύτης, τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὰ δύο ταῦτα ἀπειρά διδεχόμενα τῶν ζυγών φαίνονται αὐθίνπαρκτα, καὶ ἐπειδὴ τοῦτο προσθέλλει τὸν λόγον μὴ δυνάμενον νὰ παραδεχθῇ δύο ἀπειρά αὐθίνπαρκτα καὶ συνυπέργοντα, ἀν καὶ εἰσένοντα εἰς ἄλλην καὶ ἐν δλῳ καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν μορίων ἀντῶν, δι Κάντιος ἔθεωρησεν αὐτὰς ὡς ἀπλῶς ὑποκειμενικοὺς τύπους τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς συνειδήσεως. Εάν δὲ προβλέψει μέχρι τέλους τῆς ἀναλύσεως τῶν δύο τούτων λογικῶν στοιχείων, εὑρίσκομεν δτι δὲν εἶναι εἴμην πρῶται δψεις καὶ οἶνον εἰκόνες αὐτοῦ τοῦ ἀπείρου ἐντος, εἰς δὲπτὸ τέλους ἀνάγονται, καὶ δὲξ ἀνάγκης ὑποθέτουσι, διότι τὸ ἀπειρον δν δὲν εἶναι ἀπειρον, εὰν δὲν ἔχῃ τὴν δυνατότητα τοῦ μημουργεῖν ἐπ' ἀπαρον κατ' ἔκτασιν καὶ κατὰ διάρκειαν, καὶ διπλῇ αἵτη δυνατότης εἶναι δι οὐσία τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Ακατάληπτος εἶναι βεβαίως δι γνωτέρως σχέσις τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου πρὸς τὸ ἀπειρον δν, διότι τοῦτο νοεῖται, ἀλλὰ δὲν καταληξεῖνται, καὶ δι γνωμονος φύσις αὐτοῦ εἶναι μυστήριον. Ἀλλὰ μυστηριώδεις δὲν εἶναι αἱ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέεσσαι δύο δινοιαι περὶ ὧν πρόκειται, ἀπ' ἐνκυτίαις εἶναι σαφέσταται καὶ βεβαιώταται, ως πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου, καὶ ἐπ' αὐτῶν στηρίζεται τὸ σαφέστερον καὶ βεβαιώτερὸν μέρος τῆς ἐπιστήμης.— Ή μορφὴ λοιπὸν, δι σχέσις, δι πόστασις, δ τόπος καὶ δ χρόνος ὑπάγονται θεραρχικῶς εἰς τὸ αἴτιον, δ ἐστιν, εἰς ἐκεῖνο τὸ λογικὸν στοιχεῖον τὸ διποίον ὄνομάζομεν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος. Ἀλλὰ περὶ ταύτην καὶ ἐτέρας δύο ἀνεγγνωρίσαμεν, τὴν τῆς ταυτότητος καὶ τὴν τῆς τελεότητος καὶ πρέπει τώρα νὰ ζητήσωμεν ἐλὰν καὶ διποίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς αὐτήν.

Λις ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς τελευταίας. Δυνάμει τῆς ἀρχῆς αἴτιας πιστεύομεν, δτι πᾶν τὸ ὑπάρχον πρός τι τέλος ὑπάρχει. Καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀρνοῦνται τινὲς τῶν φιλοσόφων καὶ ίδιως οἱ

μνάγοντες πᾶσαν τὴν ἐπιστήμην εἰς μόνην τὴν ἔξαρτεωσιν τῶν φαινομένων καὶ τῆς σταθερᾶς; αὐτῶν διαδοχῆς γνωστὸν δὲ δτὶ κατὰ Βάκων τὸ ἀρχὴν αἴτη, ὡς αἱ τῷ Θεῷ ἀφιερούμεναι παρθένοι, εἶναι ἄγονοι. Ἀλλ' ἀπεδείχθη ἐσχάτως, δτὶ τοσοῦτον εἶναι γόνιμος, μάτις ἀπ' αὐτῆς ἔγεννητη διὰ τῆς μακετικῆς τοῦ Σωκράτους ἀπασκή φιλοσοφία (5), διάσημος δὲ καθηγητὴς τῶν ἡμερῶν μας, δ.κ. P. Janet, διδάκτορος σειράν μαθημάτων ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχῆς ταύτης, καὶ δὲν θέτει δύσκολον γ' ἀποδεῖξωμεν δτὶ εἰς τὴν πίστιν πρὸς τὴν ἀρχὴν ταῦτην ἀφείλομεν τινας τῶν πολυτιμοτέρων ἀνακαλύψεων τῆς περὶ τὴν φύσιν ἐπιστήμης. Η ζήτησις τοῦ τέλους τῶν δυντῶν, τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας, τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀνθρώπετητος καὶ τῆς φύσεως εἶναι τῷ δυντὶ ἡ ἐπιμονοτέρα καὶ εὐγενεστέρα προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος, καὶ ἀποδεικνύει τὴν πίστιν, δτὶ τέλος ὑπάρχει. Ἀλλὰ τὸ τελικὸν αἵτιον εἶναι ἀγώριστον τοῦ ποιητικοῦ; διότι τέλος τοῦ δυντος σημαίνει σκοπὸν προμελετηθέντα δπὸ τοῦ ποιήσαντος τὸ δν' οἱ δύο οὖτοι δροις εἶναι συσχετικοί, καὶ διὰ τοῦτο ἀμφότεροι λέγονται αἵτια· διὰ τοῦτο ἀφ' οίουδήποτε ἀρχίσωμεν, φύσιομεν εἰς τὸν ἔτερον, διότι αἵτιον ἐνταῦθα δηλοῖ οὐ μόνον ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ ίδεαν, καὶ τῇ ίδεᾳ αὗτῃ εἶναι τὸ τέλος, καὶ τὸ τέλος πάλιν διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ίδεας ἀνάγει ἥμας εἰς τὴν ἐνέργειαν καὶ ίδεαν τοῦ αἵτιου· διὰ τοῦτο δὲ Σωκράτης ἐκ τοῦ τελικοῦ αἵτιου ἀνῆλθεν εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἔννοιαν τοῦ ποιητικοῦ, ὡς δὲ Κάντιος ἐκ τῆς ἔννοιας τοῦ καθήκοντος ἐξῆγαγε τὰς ἐνγοίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἡμετέρας ἀθανασίας, καὶ δὲ Λεβινίτιος τὰ δύο ταῦτα λογικὰ στοιχεῖα, τὸ τέλος καὶ τὸ αἵτιον, ἀνήγαγεν εἰς δν', τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀποχρῶντος λέγον. Τὸ καθ' ἥμας νομίζομεν δτὶ οἱ δύο οὖτοι δροι δὲν ταυτίζονται, διν καὶ ἀδιαρρήκτως συνδίονται καὶ ἀκριβῶς ἀντιστοιχοῦνται πρὸς ἀλλήλους καὶ οἵ ἀλλήλων ἔξαγονται. Ἀλλ' οὐα-

δέν, ὑπάρχη ταυτότης, πούλι τις σγέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν; εἶναι ἡδὲ λεῖψις θμοις καὶ ἀνεξάρτητοι ἄλληλων, ἢ καὶ ἐνταῦθι διακρίνομεν ἵεραρχικήν τινα τάξιν, καθο? Τινα ή μία ὑπόκειται εἰς τὴν ἄλλην; Ἡ τάξις αὕτη εἶναι αὐτόδηλος. Εὖν δὲν ὑπάρχῃ ποιητικὸν αἴτιον, οὐδὲ τελικὸν ὑπάρχει, καὶ δυνατὸν μὲν νὰ ὑποθέσωμεν ποιητικὸν αἴτιον ἀργὸν καὶ ἀπράκτον, ἀδύνατον δὲ νὰ ὑποθέσωμεν τέλος αὐτοποίητον καὶ αὐθίπαρκτον. Λρα καὶ ἐνταῦθι καταφαίνεται πρῶτον πάντοτε τὸ λογικὸν εποιεῖσθαι τοῦ αἴτιου.

Ἀπομένει ἡ ἀρχὴ τῆς ταυτότητος ἢ τῆς ἀντιφάσεως, θν πρώτην καὶ ἔμφυτον δριμολογοῦσι καὶ τινες τῶν μὴ ἀποδεχαμένων τὰς ἄλλας, καὶ ὡς λογικὴν ἀνάγκην διαγνωρίζουσι καὶ ἐκ τῶν θετικολόγων οἱ φρονιμώτεροι. Τόσῳ δὲ καταφανής καὶ ἴσχυρὰ εἶναι ἡ ἀνάγκη αὕτη, ώστε εὐκόλως διακρίνεται ἡ ἀρχὴ τῆς ταύτοτητος ἐν οἰωδήποτε συλλογισμῷ ἢ ἐκπεριφρασμένη ἢ ὑπονοουμένη, καὶ αὐτὴν θέτομεν ὡς βάσιν καὶ τῶν ἀπλουστέρων βεβοιώσεων, διότι εὐ πάσῃ ὑποτίθεται, διτι πᾶν δ, τι εἶναι, εἶναι, καὶ δὲν δύνεται ἐν ταύτῳ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ νὰ ἔγειται καὶ νὰ μὴ ἔγειται οἱ δὲ σκεπτικοὶ οἱ πάσχν βεβαιότητες προσπαθοῦντες ν' ἀναίρεσωσιν, εἰς τὸν ἀκατάβλητον τοῦτον εκόπελον προσάρτητους ἐπὶ τέλους, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀναγκάζονται καὶ οὗτοι νὰ στηριγμθῶσι κατασκευάζοντες τὰ καταστρεπτικὰ ἐπιχειρήματά των, διότι πᾶς συλλογισμὸς ἀνευ τῆς δρογῆς ταύτης εἶναι ἀδύνατος. Δὲν εἶναι λοιπόν παράδοξον δὲν ὑπὲρ πάσις τὰς ἄλλας εἶναι αὕτη γενικῶς παραδεδεγμένη, διότι πρὸς τοὺς διλλοις ἔγκειται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ λόγου καὶ τῶν πραγμάτων, ἵν φαίνεται ἀλλαγὴ εἶναι μεταφυσικῶτεραι καὶ ἔνθεν μὲν, φέρουσιν ἥμας διὰ τῆς ζητήσεως τῶν πρώτων αἴτιων. ὑπεράνω, ἔνθεν δὲ, διὰ τῆς τῶν ἀνωτάτων τελῶν, ἐπέκεινα τοῦ κόσμου, καὶ καθὼς μεταξὺ αἴτιου καὶ τέλους μέσον εἶναι τὸ διη συνάπτον ἀμφότερα διὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας.

αὐτοῦ, περιμοίως μεταξὺ τῶν δύο Ἑλλών ἀρχῶν μέση φαίνεται ἢ περὶ τῆς ὁ λόγος συνδέουσα αὐτὰς πρὸς ἄλληλας. Άλλ' εἶναι ἄρα διὰ τοῦτο μητέρα αὐτῶν; ἢ πρὸς τὰς ἄλλας δύο σχέσις αὐτῆς ποίεις φύσεως εἶναι; διότι δὲ αὐτῆς συνδέονται, ἄρα ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτῆς, ἢ αὕτη ἐξαρτᾶται ἐξ ἑκείνων; Καθ' ᾧ μᾶς τὸ διάτερον ἀληθίνει καὶ οὐχὶ τὸ πρῶτον. Εἰὰν παντὸς ὄντος αἴτιον καὶ τέλος ὑπάρχει, ἔπειται δὴ τὸ ποιεῖται τὸ ὅν πρὸς τὸ τέλος προσδιώρισται καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ, οἷαν ἀπήντει τὸ τέλος τοῦτο, καὶ οὐκ εἶναι, καὶ ἄλλως δὲν δύνανται νὰ ἔναι, διέτει ἄλλως τὸ τέλος αὐτοῦ δὲν ἐκπληροῦνται. Εὐλόγως δὲ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης πᾶσα λογικὴ ἔργασία καὶ πᾶσαι ἀπόδειξις, διότι ἡ ἀρχὴ αὕτη ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ἐγγύησιν τοῦ αἰνιατάτου στοιχείου τοῦ λόγου, αὐτοῦ τοῦ πρώτου αἴτιου, ἐξ οὗ τὰ ἄλλα, καὶ δύσοι δὲν περιεργάζονται ν' ἀνεύρωσε τὸ πόθεν καὶ τὸ πρὸς τὸ, καὶ εὐχαριστοῦνται εἰς τὸ πῶς, δύνανται δύσον δεδοται αὐτοῖς γὰρ ἐξακρίβωσις δὲ αὐτῆς τὴν φύσιν τῶν δυτῶν, οὐχὶ δὲ σπανίως ἡ ἐξακρίβωσις αὕτη ἀποκαλύπτει τὸ αἴτιον καὶ τὸ τέλος, καὶ οἱ συνεπέστεροι εἶναι αὕτω καὶ εἰ ἐλλογώτεροι. Οἱ Ἀριστοτέλης δὲ κατασκευάσας διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος δλην τὴν λογικὴν, ὅτε συνεπλήρωσε τὸ ἀθάνατον τοῦτο οἰκοδόμημα, διπερ σῶον διηλθε διὰ πάντων τῶν αἰώνων μέχρις τῆς ἡμέρας, καὶ τοὺς ἀμεταβλήτους αὐτοῦ τύπους παρέσχεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, καὶ ἀντέστη εἰς τὴν καταστρεπτικὴν πνοὴν τοῦ ακεπτισμοῦ, καὶ ἐπέζησεν εἰς τὰς πρὸς ἄλλοισιν αὐτοῦ τοιμηρὰς ἐπιθέσεις τῶν κακῶν ἤματος πανθεῖστῶν, δὲ Ἀριστοτέλης ἀφ' οὗ κατέβαλε διὰ παντὸς τὰς βάσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὅψη τῆς μεταφυσικῆς, τὸ τελεκάλον αἴτιον, ἥτοι τὸ ὄχιον ἀγαθόν, ἐθεώρησεν ως μόνον δυνάμενον νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τοὺς ἀνικήτου Ἐλέξεως τὴν πρὸς αὐτὸν πρόδοσον τοῦ κόσμου, ἐν ὃ δὲ Σωκράτης ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ τέλους, ἥτοι τοῦ ἀγαθοῦ, εἶχε κατέλθει εἰς τὴν διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς εἰκῆς κατατάξεως; ἐξ οὗ

γησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσεως, μεταξὺ δὲ αὐτῶν δὲ και-
μόνιος Πλάτων ἐν τῇ ίδεᾳ τοῦ θέρου ἀγαθοῦ, ὃτοι τοῦ ὑψίστου
τέλους, συνήνωσε πάντας τὰς ἄλλας, καὶ τὴν ταυτότητας ὡς συ-
νέπειαν τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς τελεότητος ἀνεγνώρισε τόσον
εἶναι ἀληθίας δῆτι αἱ τρεῖς αὖται ἀρχαὶ εἶναι ἀδιαχώρισται, καὶ
μίαν ἀποτελοῦσιν ἐνότητα, ἣς καρυφὴ εἶναι ή ἀρχὴ τοῦ αἰτίου.

Δυνάμεων λοιπὸν ἐκ πάντων τούτων νὰ συμπεράνωμεν, διὰ
πάντας τὰς στοιχείας τοῦ λόγου ἀνάγονται ἐπὶ τέλους εἰς τὴν
ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, καὶ δῆτι τὸ αἴτιον θέτον τὸ τέλος, θέτει
διὸ ἀύτὸ τοῦτο ἐν τόπῳ καὶ χρέων τὴν ίδεαν ἐκάστης ὑποστά-
σεως ταυτότητος καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μορφὴν, καὶ τοιούτῳ τρόπῳ δ
λόγος τοῦ ἀνθρώπου νοεῖ τὸν λόγον τοῦ κόσμου καὶ, ὃς προσθέ-
σσωμεν, ἀνέρχεται εἰς τὸν θεῖον λόγον. Διότι τὸ αἴτιον ή δὲν εἶναι
αἴτιον ή εἶναι ἀπειρον. Αἴτια ποικίλα υπάρχουσι καὶ ἐντὸς καὶ
ἐκτὸς ἡμῖν, ἀλλ᾽ οὐδὲν τούτων ἰκανοποιεῖ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ
λόγου, καὶ δύναται ναὶ μὲν ὁ ἀνθρώπος ν' ἀπαρνᾶθη τὸ μονοχε-
κὸν τοῦτο μεγαλεῖον τῆς φύσεώς του, καὶ διὸ ἐκουσίου περιορι-
σμοῦ νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ταπεινὴν χώραν τῶν κατωτέρων αἰτίων,
καὶ νὰ εὑγχριστηθῇ εἰς τὸ πᾶς μὴ τολμῶν νὰ ἔξιχνιάσῃ τὸ πό-
θεν καὶ τὸ διατί, ἀλλ᾽ ἀμφὶ συναισθανθῆ δλην τὴν Ισχὺν τῆς
διανοίας, σύμμετρον πρὸς τὴν ἔφεσιν τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἀδύ-
νατον νὰ μὴ προσῆῃ ἀπὸ αἰτίου εἰς αἴτιον, καὶ διερχόμενος τὰ
ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γενικὰ καὶ γόνιμα νὰ μὴ φθάσῃ εἰς τὸ
καθολικὸν καὶ ἀναγκαῖον καὶ ἀπειρον καὶ παντοδύναμον, ἐν φῷ
μόνῳ ἐπενυκταύεται. "Ο περιορισμὸς, δην αὐθαιρέτως ἐπιβάλλουσιν
ἔλιγοι φιλόσοφοι, εἶναι ἔξαίρεσις" ή ἀνθρωπότης οὐδέποτε ἡνέχθη
αὐτόν* ἐὰν τὸν ἡνέχετο θὰ κατήρχετο βαθμηδόν εἰς τὴν κατω-
τέραν πάξιν τὸν ζῶων, διότι οὕτε τὸ πᾶς νοεῖται ἐντελῶς ἕνευ
τοῦ πόθεν καὶ τοῦ διατί, καὶ θὰ ἥκολούθει ἀλόγως τὸ ἔνστιγ-
μα ὑπακούουσα εἰς τὴν ἀναγκαῖαν διαδοχὴν τῶν φυινομένων
χωρὶς νὰ καταλάβῃ οὕτε τὴν λογικήν φύσιν τῆς διαδοχῆς ταύτης,

οὗτε τοὺς ἐν αὐτῇ συφωτάτους; συνδυασμούς, οὗτε τὴν θείαν αὐτῇς
ἀρχήν, οὔτε τὸν ἀληθικόν αὐτῇς προσορισμόν. Μὲν τούτων φαίνεται
πόσον ἀπατῶνται; οἱ θεωροῦντες τὴν φιλοσοφίαν ὡς πολεμίαν πρὸς
τὴν θρησκείαν καὶ ἀντιτάσσοντες τὸν λόγον εἰς τὴν πίστιν, ἐνῷ
ἀπ' ἵναντίας ὁ λόγος ἀνυψώθη ἡμῖν; ἐξ ἀνάγκης πρὸς τὸ ἀπειρον,
καθ' ὃσον τὸ κύριον αὐτοῦ στοιχεῖον οὐδὲν ἔτερον εἶναι ή ή ἔννοια
καὶ ή ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ. ἀκριβῶς ἐπιστημονικὴ ἀληθεία τοις πόλεσι
εἶναι δέ τοι ὁ Θεός ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ἀνθρωπὸν διὰ τοῦ λό-
γου, καὶ ἀναρθρίμητοι εἶναι τῆς ἀληθείας ταύτης αἱ συνέπειαι,
ῶν περιοριζόμενα νὰ ἐκθίσωμεν ἵνταῦθα τὰς απουσίαιοτέρας.

Γ'.

Ἐὰν ὁ λόγος ἀποκαλύπτει πρὸ πάντων τὸν Θεόν, ἐπειδὴ δὲ
δὲ Ἑλλογος νοῦς εἶναι δι' αὐτὸν τοῦτο καὶ ἐνθεός, καὶ διὰ δὲ Ἑλλο-
γώτερος εἶναι καὶ δὲ θεοσεβέστερος. Ὁρθῶς δέρχεται ἐξερίθη, διὰ ἀν-
θρωπος ἄθεος, δλως ἄθεος; θὲν ὑπάρχει καὶ ἐὰν ὑποβάλλωμεν εἰς
ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τὰ ἴσχυρὰ λεγόμενα πνεύματα, οἷα κα-
ταφαίνονται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, θέλομεν πολλαχοῦ ἀνακ-
λύψει τὰς Ἑλλείψεις καὶ τὰ τρωτὰ σκηνεῖα τῆς διανοίας των, θέ-
λομεν πεισθῆ διὰ παρείδον ή μίαν ιδέαν, η μίαν ἀρχὴν τοῦ λό-
γου, η τὸν σύνδεσμον τὸν συνάπτοντα τὰ λογικὰ στοιχεῖα πρὸς
ἄλληλα, η τὴν ἐκτασιν, η τὸ βάθος, η τὴν γονιμότητα αὐτῶν,
δυσκόλως δὲ θέλομεν εἶπει διὰ ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς η ἀκεραιότης
τοῦ λόγου προτιμότερον δὲ νὰ ὑπάρχῃ η ἀκεραιότης αὕτη ἐν
τῇ ἀρμονίᾳ αὐτῇς, έστω καὶ μὴ ἀρκούντως ἀνεπτυγμένη η ἐ-
ξησκημένη, η νὰ ἐξέχῃ ἐν στοιχεῖον ὑπὲρ τὰ ἄλλα καὶ ἐπὶ βλάση
αὐτῶν. Κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔχομεν τὸν κοινὸν λεγό-
μενον νοῦν καὶ τὸν ὄρθον λόγον, κατὰ τὴν δευτέραν δυνατὸν μὲν
νὰ διακρίνεται κατά τι η διάνοια, ἀδύνατον δὲ νὰ ὑπάρχῃ μεγα-
λύνοια, διότι αὕτη ὑφίσταται εἰς τὴν ἀνωτάτην φύσιν καὶ πλη-
ρεστάτην ἀρμονίαν δλῶν δρεῖ τῶν γοητικῶν δυνάμεων. Νπὸ τὸ

κράτος τοῦ λόγου. Διὸ τοῦτο δρθῶς ἐπίστης ἐξῆθη ὅπὸ τοῦ Βάκχωνος; ὅτι ἔλαν ἡ ἐπιπόλαιος ἐπιστήμη ἀπομακρύνει τὴς πίστεως, ἡ βαθεῖα ἐπιστήμη ἐπαναφέρει εἰς αὐτὴν, καὶ πολὺ πρὸ αὐτοῦ ὁ Χριστούμος εἶπεν, ἡ ἐπίτασις τῆς σοφίας ἐπετασίη ποιεῖ εὐλαβείας (Περὶ ἀκαταλ. λογ. δ').) Καὶ τῷ δυτὶ πᾶσαι αἱ δόδοι τῆς γνώσεως φέρουσιν εἰς τὸ ἀπειρον. Οὗτονδέποτε δρχίσωμεν, εἴτε ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, εἴτε ἐκ τοῦ κόσμου, ἐκ τοῦ ἐλαχίστου φαινομένου τοῦ ἀνθρώπου ἡ τῆς φύσεως, καὶ εἴτε μελετήσωμεν ἓνα κόκκον ἄμμου, εἴτε ἀνατείνωμεν τὴν διάνοιαν εἰς τὸ ἄφετον μεγαλεῖον τοῦ στερεώματος, πανταχοῦ εὑρίσκομεν τὸ ἀπειρον, πανταχόθεν φθάνομεν εἰς αὐτό. Ἐντὸς ἡμῶν ἔχομεν τὴν ὑποστατικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν αἰτιότητα, καὶ ἐν ταύτῃ τὸ πρῶτον αἴτιον, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἀπειρον· καὶ αὐτὸς τὸ αἰτιόματα τείνει διὰ τοῦ ἔριστος εἰς τὸ ἀπειρον, ὡς τείνει ἡ νόησις διὰ τοῦ λόγου· συλλαμβάνομεν τὸ ἀπειρον κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν διάρκειαν, διεργάζομεν τὸ ἀπειρον κατὰ τὴν δύναμιν, ἀχώριστον τοῦ ἀπειρον κατὰ τὴν νόησιν καὶ τὴν ἀγαθότητα. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ὑποστάσεις ἀναγνωρίζομεν τὴν μίαν καὶ ἀδικίζετον φύσιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτου ἐπεταί, ὅτι πᾶσα πρόσθιος τῆς γνώσεως εἶναι πρόσθιος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀληθῆς ἐπιστημονικὴ εἶναι ἡ ῥῆσις χριστικοῦ φιλοσόφου τῶν ἡμερῶν μας, τοῦ P. Grotius, ὅτι ἡ νόησις εἶναι δέκτης, διέτει ζητοῦντες τὴν γνῶσιν ἐπικαλούμενοι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, οὐα δηλώσῃ ἡμῖν τὰ ἀδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ.

Τὴν δὲ ἀρμονίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως δηλοῖ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ λόγου, διότι οὐσιαδῶς καὶ ὁ λόγος εἶναι πίστις· ἡ δὲ θρησκευτικὴ εἶναι ἀνώτερος βαθμὸς τῆς λογικῆς θίστεως. Καὶ τῷ δυτὶ χαρακτήρι τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου εἶναι, ὅτι δὲν ἐπιδέχονται ἀπόδειξιν, καὶ οὐδὲν ἡ πρώτη, ἐξ ἣς αἱ ἄλλαι, καὶ δὲν ἐπιδέχονται ἀπόδειξιν, διότι εἶναι ἀφ' ἐκυρεῖς καὶ πρώτη ἀρχὴ πάσης ἀποδείξεως. Ναὶ μὲν ἀνεγνωρίσαμεν μεταξὺ τῶν

στοιχείων τοῦ λόγου ιεραρχίκην καὶ τάξιν ἐξαρτήσεως, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀπὸ τοῦ κατωτάτου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ὁ αὐτὸς διαφαίνεται χαρακτὴρ ἵπει μελλον καὶ μελλον διαυγῆς. Τούτοις ἐν τῷ πόστασι, ἀλλὰ πῶς ἔξεμπομεν διτὶ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐν οἰφδήποτε ὅντι; τὴν ὑπόστασιν δὲν βλέπομεν, ἀλλὰ πιστεύομεν¹ τὴν ταυτότητα ἐκίστης δὲν βλέπομεν, ἀλλὰ τὴν πιστεύομεν² πιστεύομεν εἰς τὸ τέλος καὶ διοὺ δὲν τὸ βλέπομεν, καὶ πιστεύομεν εἰς τὸ πρώτον αἴτιον, εἰς δὲ ἀνερχόμεθα ἐκ τῶν ἄλλων, ἃν καὶ δὲν τὸ βλίπομεν ἅρα καὶ ἐντκῦθα ἡ πίστις εἶναι πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομέτων. Καὶ οὐ μόνον εἰς τὸ βάθος τοῦ λόγου ὑπάρχει πίστις (θ), ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τοῦ λόγου ἐπιστήμη περιέχει κατὰ μυρίας περιπτώσεις τὸ στοιχεῖον τοῦτο, καθ' ὃσον δυνάμεις αὐτῆς πιστεύομεν πράγματα οὐ βλεπόμενα, διότι εἶναι ἀδρεκτα καὶ τοις παρόντας, ἡ φαίνονται ἄλλως ἢ ὡς εἶναι, ἡ εἶναι παρελθόντα ἢ μέλλοντα³ ἐάν δὲ ζητήσωμεν πόσα εἶναι τὰ ἀμετόου καὶ ἐνεστώσης ἀντιληφεις; γινωσκόμενα, θέλομεν ίδει διτὶ εἶναι ὀλίγιστα, καὶ διτὶ τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα ἀποδεχόμεθα μένει δισταγμοῦς καὶ ἀντιφρήσεως δὲν δυνάμεθα οὔτε ν' ἀποδείξωμεν, οὔτε νὰ ἐπαληθεύσωμεν, καὶ διτὶ στηρίζονται εἰς τινὰ λογικὴν πίστιν. Ή πίστις, ἥτις εἰσέρχεται πανταχόθεν εἰς τὸ πνεῦμα, περιπτύσσει τῷμας ἀπὸ τῆς πρώτης ἥλικίας μέχρι θανάτου⁴ πιστεύομεν εἰς τὸν λόγον τῶν γονέων, τῶν διδασκάλων, εἰς τὰς ὑποσχέσεις, εἰς τὰς μαρτυρίας, πιστεύομεν εἰς τὴν εἰδικότητα τῶν ἐπιστημόνων, εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐπιστήμης, διαπλέομεν τὰς θελάσσας, εἰσδύομεν εἰς τὰ καταχθόνια ἐπαναπαυόμενοι εἰς τὰς γνώσεις τῶν ἄλλων, μπορεῖται διαπλάνησις εἰς μυρίας βασάνους προσδοκῶντες παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς τέχνης τὴν Θεραπείαν τῶν διενῶν μας, ἐργαζόμεθα, ἐμπορευόμεθα, κερδοσκοποῦμεν ἵπει τῇ προσδοκίᾳ ὠφελεῖας, ἡς ἀλληγορίας ἀπόδειξιν δὲν ἔχομεν παρὰ τὴν λογικὴν πίστιν. Καὶ ἐάν δρευνήσωμεν προσεκτικῶς καὶ αὐτῆν τὴν φύσιν τῶν ἀρετῶν θέλομεν ίδει διτὶ αἱ πλεῖσται ἐκπηγάζου-

σιν ἐκ τῆς πίστεως, καὶ οὐδενὸς διὸ αὐτῶν θυσιάζομεν τὸ παρόν πιστεύοντες εἰς τὸ μέλλον. Άρα η̄ πίστις καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι δύο στοιχεῖα φυτίθετα ώς φρονοῦσι τινές. Οἱ Πατσγάλλη λέγει δὲ τὸ τελευταῖον διάβημα τοῦ λόγου εἶναι η̄ πίστις, ἀλλ' ἀληθήστερον εἶναι, διὸ δὲ λόγος δρχεται ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ τελευτᾷ εἰς τὴν πίστιν. Οἱ δὲ ἀνώτατος βαθὺδες τῆς λογικῆς πίστεως εἶναι οἱ πρώτοις τῆς Θρησκευτικῆς. Βάσις τῆς Θρησκείας εἶναι η̄ εἰς Θεὸν πίστις, καὶ αὕτη, ως εἰδομεν, οὐδὲν ἔτερον εἶναι η̄ αὐτὸν τὸ ἀνώτατον στοιχεῖον τοῦ λόγου. Πολλαὶ ἐπενοθήσουσαι φιλοσοφίαι καὶ ἀποδεξίαις τῆς ὑπάρχειας καὶ φύσεως τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῆς τάξιος τοῦ κόσμου, ἐκ τῆς γῆς τάξεως, ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ἐννοίας τοῦ ἀπείρου, ἐκ τοῦ τελεικοῦ αἰτίου, ἐκ τοῦ ποιητικοῦ, ἀλλὰ πᾶσαι εἰκόνως ἀνάγονται εἰς μίαν καὶ μόνην, οἵτις εἶναι ἐπαρκὴς καὶ πασῶν ἴσχυροτέρα, διότι ταυτίζεται μὲν αὐτὴν τὴν λογικὴν ὑπαρξίαν τοῦτον. Άμα ὑπάρχομεν, ἔχομεν συνείδησιν τῆς Ἑλλάδης τοῦτον φύσεως, ἔχομεν τουτέστι συνείδησιν τῶν ἐν ἡμῖν λογικῶν στοιχείων, καὶ ταῦτα ἀνάγονται εἰς ἓν καὶ μόνον, τὸ αἷτον πρώτον καὶ ἀπείρον. Ή καθαρὰ συνείδησις καὶ βαθεῖα ἀνάλυσις τοῦ στοιχείου τούτου εἶναι, ως εἴπομεν, οἱ ὑψηστοὶ βαθύδες τῆς λογικότητος, καὶ ἐν ταύτῳ η̄ πρώτη βαθύτερη τῆς Θρησκευτικῆς πίστεως. Όσῳ δὲ ἀναβίνομεν τὰς ἄλλας βαθύτερας, τόσῳ καθαρώτερον ἐνορῶμεν τὸ φῶς τὸ ἀνατέλλον ἐν τῷ οὐρανῷ τῆς Θρησκείας τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον, διὸ οὖν ἀποκαλύπτεται η̄ θεῖα φύσις· η̄ δὲ ἐν τῇ ἴστορίᾳ θεῖα ἀποκάλυψις, τὸ μέγιστον τῶν ἴστορικῶν γεγονότων, καὶ διὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ, καὶ διὸ θηταὶ καὶ ἐπιβίσθιν ἐπὶ παντὸς στοιχείου τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως ἀπὸ τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς ἴστορίας μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, τὸ διποίον μαρτυρεῖ διηγεῖταις παράδοσις, καὶ διὸ ἀνθρωπίνων μέσων καὶ ἐπιχειρημάτων εἰς μάτην προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ δὲ θεος λόγος, η̄ ἐν τῇ ἴστορίᾳ θεῖα ἀποκάλυψις, η̄ καὶ ὑπὲρ λόγου, διὲν εἶναι παρὰ λόγον, ἀπ' ἐνοντίας συρπληροῖ αὐτὸν, καὶ συγχρ-

ψει μεθ' έσυτης μέχρι ταῦθαντάτου σημείου εἰς ὃ δύναται οὐκ
φθάσῃ. Διότι δὲ αὐθιρωπινοῦ λόγος, οὐ καὶ φύσει καὶ τοῦ αὐτοῦ
νοοῦ τὸν Θεῖον, δὲν ξέσοδται πρὸς αὐτόν· οὐδὲν πεπερασμένον ἐ-
ξισοῦται πρὸς τὸ μετεύρων· δῆτεν ἐν τῷ μετεύρων ὑπάρχουσι μη-
στήρια νοητά, ἀλλ' ἀκατάληπτα· ἔτερον δὲ γνόησις καὶ ἔτερον δὲ
κατάληψις, καὶ ἀκριβῶς; εἰπεῖν, οὐδὲν ἐντελῶς; καταλαμβάνομεν·
δὲ λαμπροτέρα μέποδειξις τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἶναι οὐ-
χὶ δὲ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς μέποδειξις, διότι τοῦτο εἶναι ἀδύνα-
τον, οὐ μόνον ἐπὶ θρησκευτικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἐψ-
ῆμαν λογικῶν στοιχείων, ὡς εἰδομένην, ἀλλ' δὲ μέποδειξις διτι
τοῦ χριστιανισμοῦ μέποκεκαλυμμέναις ἀληθείαις οὐ μόνον δὲν αν-
τιμέχονται πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ
λόγου, ἀλλ' ἀπενκυντίας συνάθουσι πρὸς αὐτὰς καὶ συμπληροῦσι
καὶ ἐπισφραγίζουσιν αὐτὰς διὰ τοῦ κύρους αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· πᾶς
ὁ ὄντες ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς (Ιωάν. III. 38).
Η εἰς τὸν Θεὸν πίστις δὲν ἐλαττοῦται λοιπὸν διὰ τῆς ἀνα-
γωγῆς τῶν στοιχείων τοῦ λόγου εἰς ἓν, ἀλλὰ στηρίζεται ἀ-
κράδαντος εἰς αὐτὰ τὰ ὅψη τῆς διανοίας.

Ποίκιλλα δὲ δὲ τῆς ἐπιστήμης ἐπιβροὴ τῆς αναγωγῆς ταῦτη;
Ἐὰν δὲ θρησκεία δὲ αὐτῆς στηρίζεται εἰς τὰ ὅψη τῆς διανοίας,
ἐκεῖθεν κατέρχεται καὶ τῇ ἐπιστήμῃ καθιστώτερα, συνεπεστέρα
πρὸς ἔσυτην, βεβαιωτέρα καὶ ἐπιδεκτικὴ μεγίστης ἐνότητος.
Ἐὰν τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιστήμης εὑρωμενὴν ἐν τῇ Ἑλλαδίᾳ ἐν-
νοίξῃ τοῦ δυτικοῦ, ἐν τῷ συνόλῳ δηλαδὴ τῶν στοιχείων, εἰς δὲ ἀ-
ποσυντίθεται κατερχόμενος ἐν ᾧ μὲν ὁ λόγος, ἕτεροι μάλλον θέλο-
μεν εὑρεῖ αὐτὴν ἐν τῷ ὅψιστῳ στοιχείῳ, ἐν δὲ, ὡς ἐν τοις ἀψίδι,
πάντα τὰ ἄλλα συνάπτονται ἐνσχυρόμενα ἀριστεράίως καὶ στε-
ρεούμενα ἐν τῷ θόλῳ τῆς διανοίας.

Βεβαιώς μεγίστη ἐγγύησις τῆς ἀληθείας καὶ βεβαιότητος τῆς
ἐπιστήμης θὰ ἔτοι, ἐὰν ἀπεδεικνύετο ὅτι στηρίζεται ἐπὶ τῆς
δινοίας καὶ ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ, καὶ τοιούτῳ τρόπῳ ταυτίζεται;

μετά τινος θελας ἀποκαλύψεως. — Βεβαιωτέρα πασῶν τῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ μαθηματική, καὶ αὕτη φαίνεται δῆλη ἔξερχομένη ἐκ τοῦ ἀπείρου καὶ μνητείνουσα πρὸς τὸ ἀπειρον. Τὸ ἀντικείμενον αὐτῇ, τὴν ἔννοιαν τοῦ διακεκριμένου καὶ τοῦ συνιγόνος πασσοῦ, λαμβάνει ἐξ τῆς ἐν ἡμῖν ὑποστατικῆς ἐνότητος καὶ ἐκ τοῦ τόπου καὶ ἐκ μὲν τῆς ἐνότητος ἔξαγει τὴν μονάδα, οἵτις διὰ μὲν τῶν ἀλατμάτων διακείται καὶ ὑποδιαιρεῖται ἐπ' ἀπειρον, διὰ δὲ τῶν προσθέτεων καὶ πολλαπλασιασμῶν αὐξάνει ἐπ' ἵσης ἐπ' ἀπειρον· ἐκ δὲ τοῦ ἀπείρου τόπου ἔξαγει μυρία διγράμματα, καὶ ἐν αὐτῷ ἐπινοεῖ μυρίους συνδυασμούς, ὃν πρώτη ἀρχὴ εἶναι τὸ σημεῖον, οὗ μέρος αὐθέτη, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν μονάδα, ἐξ οὗ ἡ γραμμὴ, ἐξ οὗ αἱ ἐπιφάνειαι καὶ τὸ στερεόν, ὥστε κοινὴ ἀρχὴ ἀμφοτέρων τῶν ἀντικειμένων τούτων εἶναι ἡ ἐν τῷ ἀπείρῳ τέπειρη ἐνότης τῇ; ὑποστάσεως, διὸν καὶ αὐτὸς τὸ ἀπειρον ὑποβάλλει ἡ μαθηματικὴ εἰς τοὺς ὑπολογισμούς της. Κατὰ πᾶσαν δὲ ἐργασίαν αὐτῆς προβαίνει δι' αὐτηροτάτης λογικῆς ἔξαγωγῆς στηρίζομένη ἐπὶ τῆς ἀργῆς τῆς ταυτότητος, καὶ τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα τῆς ἀργῆς ταύτης διγγυῶνται, μὲν εἰδομένη, αἱ ἄλλαι δέος, ἡ τοῦ τελείου καὶ ἡ τοῦ ποιητικοῦ καὶ ἀπείρου αἰτίου εἰς τὴν ἐκείνην ἀνάγεται. Ορμάται λοιπὸν ἐκ τοῦ ἀπείρου ἡ πρώτη αὕτη τῶν ἐπιστημῶν, διὰ τε τὴν σαρῆναικαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν βεβαιότητα, καὶ προβαίνει δι' αὐτοῦ, καὶ πρὸς αὐτὸς τείνει, καὶ διὰ τοῦτο δὲ Θεὸς ὀνομάσθη μέγις γεωμετρης πάντα διατάξας ἐν μέτρῳ καὶ βούθρῳ καὶ ἀρμονίᾳ, καὶ διὰ αἰώνιου ὑποστήριγμα εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως ὑποθέτεις τοὺς μαθηματικούς καὶ γεωμετρικούς νόμους. Οἱ νόμοι οὖτοι ἀποτελοῦνται τὴν μεταφυσικὴν τῶν νόμων τῆς φύσεως, καὶ δύνανται γὰρ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀπόδειξις τῆς δυνατότητος γενικωτέρας μεταφυσικῆς θεωρίας. Οἱ νόμοι οὖτοι ευμβάλλουσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ πρόσθιον τῆς ἐπιστήμης τοῦ παντός. Οὐδεὶς ηρίθμητος τοὺς μετέρας τοῦ στρατηγοῦ

ματος, δλλα τας διαστάσεις, τας ἀποστάσεις και τας χινήσεις αύτων τις δύνεται να μετρήσῃ; Πρὸς τοῦτο ή παρατήρησις, οἵσῳ και ἡ κατασταθή δέξιδερκής δι' ἐπιστημονικῶν δργάνων, δὲν ἀρκεῖ, εἰ μὴ γονιμοποιήσῃ αὐτὴν δι' μαθηματικῆς οπολογισμῆς, ώστε και ἔνταῦθι τὸ ἀπειρον ἐφαρμόζεται εἰς τὸ ἀπειρον, καὶ ἐκ τοῦ συνδιασμοῦ τούτου γεννᾶται ή ἀστρονομία. Άλλα και τὸ ἐν ᾧ εὑρισκόμεθα λίαν πεπερασμένον μέροιον και οἷων, σημείον ἀδρατον τοῦ παντός, τὴν ὑδρόγειον σφαίραν, ἵνα λάβωμεν ως ἀντικείμενον μελέτης, οὐδεὶς ἀγνοεῖ πόσου ή μελέτη αὗτη διαφωτίζεται ἐκ τῶν πρὸς τὰ οὔρανα σώματα σχέσεων τῆς γῆς, ήτις, ως εἶπεν δι' Μέριδερος, εἶναι διατήρη μεταξύ ἀστέρων. Εἰναὶ δὲ εἰς τοὺς ἐνδοτάτους μυχοὺς αὐτῆς εἰσδύσωμεν, και ζητήσωμεν τοὺς νόμους τῆς προοδευτικῆς αὐτῆς διαπλάσεως, τὰ στοιχεῖα και τὰς δυνάμεις τῆς θλης ἐξ οὗς ἐμορφώθη, και τοὺς ἐπ' αὐτῆς φυτικοὺς και ζωϊκοὺς δργανισμούς, πάλιν διὰ τῆς παρατηρήσεως και τοῦ συλλογισμοῦ δείποτε προβαίνομεν, διὰ τοῦ ἐξαγωγικοῦ, και πρὸ πάντων διὰ τοῦ ἐπαγωγικοῦ. Θεμέμελιον δὲ πάσης ἐπαγωγῆς εἶναι ή ἐν τῷ λογικῇ σύννοιᾳ τῆς τάξεως, και ἐκ τοῦ καθολικοῦ και ἀναγκαίου τῶν ἀρχῶν ἐξ ὅν αὗτη συνίσταται, ἐξάγομεν διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἐπὶ μέρους τὸ γενικὸν και σταθερὸν τῶν νόμων τῆς φύσεως, και τούτους ἀποδεικνύομεν διὰ τῆς ἐξακριβώσεως τῆς ἀναγκαίας διεύδοχῆς και συνεργείας τῶν φαινομένων, ώστε ή ἐπαγωγὴ τὴν αὐτὴν ἔχει βεβαιώτητα και τὴν αὐτὴν ὀντολογικὴν βάσιν τῆς ἐξαγωγῆς, διότι ὁμοτέρων ἐγγύησις εἶναι ή ἀναλογίας τάξεως ἐκδηλουμένη, κατὰ μὲν τὴν ἐξαγωγὴν, διὰ τῆς ταυτότητος, κατὰ δὲ τὴν ἐπαγωγὴν, διὰ πασῶν ὅμοιον τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου ἀναγομένων εἰς τὴν πρώτην και θείαν ἀρχὴν τοῦ αἰτίου (7). Εἴναι δρα οἱ νόμοι τῆς φύσεως νόημα και βούλημα Θεοῦ, ως οἱ μαθηματικοὶ νόμοι, και πᾶσας ἐπιστήμη τοῦ πεπερασμένου στηρίζεται ἐπὶ τῆς γνώσεως τοῦ ἀπείρου. Πολλῷ δὲ μεζλλον στη-

ρίζεται ἢ ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν ὑλεκὴν παραίσχην
αὐτοῦ ὁ ἀνθρωπός ὑπάγεται εἰς τὸν νόμους τῆς λογικῆς φύ-
σεως, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνδοτάτῃ αὐτοῦ εὐείρῃ καθορᾷ μίαν, ἀδιαίρε-
τον, ταυτούσιον καὶ αὐτενεργόν ὑπόστασιν, οὐ δὲν δύναται νὰ
ταυτίσῃ μὲν τὰς ἄλλας διανύμεις τῆς φύσεως, διότι οὐ μόνον εἶναι
Ἐλλογοί, ὡς αἱ ἄλλαι πᾶσαι, ἀλλὰ προσέτι Ἐλευθέραι, καὶ ἔχει
συνείλησιν τῆς Ἰδίας λογικότητος. Καὶ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ βλέ-
πεται τὴν ἀντανάκλασιν καὶ σίνει τεθραυσμένην ἀκτίνα τοῦ θείου
λόγου, καὶ ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ ὀπτάνεται τὸ ἔδιον φῶς, διὸ οὐ
καὶ ἔνθιμοίζει τὴν νόσουν καὶ εὑθύνει τὴν πρᾶξιν. Εἶναι δὲ πᾶσαι
αἱ διανύμεις τοῦ πνεύματος εἶναι φύσει Ἐλλογοί, διότι εἴκεντοι
λόγου ὑποστάσεως ἀπορρέουσι, καὶ ἐνοῦνται καὶ συστηματοποι-
οῦνται ἐν τῷ λόγῳ, ὡς διὰ τῶν φυχολογικῶν ἥμαν μελετῶν ἀ-
πεδείξαρην, καὶ ἔστι τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου ἀνάγονται εἰς ἓν,
ἔπειται διὰ πᾶσαν νόσους, πᾶσαν κρίσις, πᾶσα πρότασις εἶναι δῆ-
λιοτις καὶ ἀπόδικης τοῦ ἑνὸς τούτου, οὐδὲ ἐστι χρεῖα, οὐ μόνον
πρὸς ψυχικὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν γνῶσιν ὅρθην καὶ τε-
λείαν, καὶ οὕτως ἢ ἥμετέραι νόσους ἀναρτᾶται εἰς τὴν θείαν,
καὶ διντικές φυτὰν οὐρανίον κατὰ πλάτωνα ἀποδεικνύεται ὃ ἀν-
θρωπός, διότι τὴν βίζαν αὐτοῦ δὲν ἔχει διὰ τοῦ σώματος ἐν τῷ
γῇ, ἀλλὰ διὰ τοῦ πνεύματος ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ ὃ ἀνάτατος δί-
ρος καὶ τὸ ὑψιστον προΐὸν τῆς νοήσεως εἶναι αὐτὴ ἢ γνῶσις τοῦ
Θεοῦ, ὡς ἢ ἐκτελέσθει τοῦ νόμου αὐτοῦ εἶναι δὲ ἀνάτατος δίρος
καὶ ὃ τελειώτερος καρπὸς τῆς πράξεως. Διότι ἐκ τῆς ἐννοίας
τοῦ πρώτου αἰτίου ἔξαρτᾶται καὶ ἢ ἐννοιεῖ τοῦ ἥθελοῦ νόμου
καὶ τῆς διὰ τῆς ἥμετέρας Ἐλευθέριας ὑποχρεωτικῆς αὐτοῦ ἐκτε-
λέσεως, ἢτις παράγει, ἐν μὲν τῷ ἀτέμῳ, τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀ-
γράφιστον αὐτῆς εὐδαιμονίαν, ἐν δὲ τῷ πόλει, τὴν διὰ τοῦ δι-
καίου εὐημερίαν, καὶ ἐν τῇ ἴστορίᾳ, τὴν διὰ τῆς προόδου ἐπὶ
μᾶλλον καὶ μᾶλλον τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπότητος. Λόγος οὖ-
τον διὰ τῆς γνώσεως ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πράξεως τὸ πε-

περιπτωμένον ἐξέρχεται τοῦ ἀπείρου καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸ ἄ-
πειρον. Τὴν ἀλήθειαν ταῦτην ἀποδεικνύει οὐκ ἐπιστήμη, καὶ ἔτι
καταφανεστέραν ποιεῖ οὐκ τέχνη.

Ἐὰν πᾶσαι αἱ νοητικαὶ δυνάμεις εἶναι Ἑλλογοι, οὐ συνείδηποις,
καθὸ συνείδησις πρὸ πάντων τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, οὐ ἀντίληψις,
καθὸ διευθυνορέγη καὶ συμπληρωμένη ὑπὸ τοῦ λόγου, οὐ μνῆμα,
καθὸ ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ λόγου ἔχουσα τὴν ἴδιαν μονιμότητα
καὶ διὰ λογικῶν μέσων τελειοποιουμένη, οὐ φύσεις, οὐδὲ ὁ συν-
δετικὸς νόμος εἶναι αὐτὸς διὸ σύνδεσμος τῶν λογικῶν στοιχείων,
οὐ ἀφαίρεσις, οἵτις τὰ ἀφαιρεόμενα συνενοῖ ταυτογράφως ἐν τῇ
ἐνότητι τοῦ λόγου, καὶ διὰ τῆς γενικότερας συγκρατίζει τὴν
κατάταξιν τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν, οὐδὲ οὐδὲ δρισμὸς καὶ διὸ συλλο-
γισμὸς, διὸ τε ἔξαγωγικὸς καὶ ὁ ἐπαγωγικὸς, Ἑλλογωτέρω πασῶν
τῶν δυνάμεων τούτων εἶναι οὐ φαντασία, οἵτις ἐγείρεται καὶ
ζωογονεῖται ὑπὸ τῆς ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου κατεργομένης ἐμ-
πνεύσεως, καὶ ἀντικείμενον ἔχει τὸ ἰδιαίτερον, τουτέστι τὴν ἐντέ-
λειαν τῆς Ἑλλογού τάξεως· καὶ ἐάν ποτε Ἑλλογος ἀνθρωπος εἴ-
ναι Ἐνθεος, πολλῷ μᾶλλον διὸ καλλιτέχνης, διστις ἐνθουσιῶν αὐλ-
λαχμάναι τὸ καλόν, καὶ πραγματοποιεῖ αὐτὸς διὰ τῶν ἔργων του.
Εἴτε δὲ ἀναλόσωμεν τὰ στοιχεῖα τοῦ καλοῦ, εἴτε ἱστορικῶς με-
λεστήσωμεν τὰς πρὸς τὴν θρησκείαν σχέσεις τῆς καλλιτεχνίκης,
εἰς τὸ αὐτὸν φθάνομεν συμπέρασμα· οὐ γάρ μοι θεμιτόν μὴ κα-
λεῖται τὰ τέχνης γεννήματα. Πρώτιστον στοιχεῖον τοῦ κα-
λοῦ εἶναι οὐ ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ ὑπέροχος ἀλήθεια, καὶ
αὕτη, καθὸ δὲ διλλοτες ἀπεδείξαμεν, ταυτίζεται τῷ ἰδιαίτερῳ, καὶ
μεγίστη ἀλήθεια καὶ πηγὴ πασῶν τῶν ἀληθειῶν εἶναι αὐτὸς τὸ
πρῶτον αἴτιον, αὐτὸς δὲ Θεός· διστροφὴ δὲ ὑψοῦται τὸ καλόν, κατὰ
τοσοῦτον προσσεγγίζει εἰς τὸ θεῖον· οὐ δὲ μορφὴ τοῦ καλοῦ εἶναι
ἐντελεστέρα, διστροφὴ μᾶλλον ἀφρόδιτος εἰς τὸ ὕψος τῆς ὑποστάσεως·
καὶ αὗτοι δὲ οἱ τύποι τῆς συμμετρίας καὶ τοῦ βυθμοῦ, ὑπε-
γόμενοι εἰς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, διὰ τῆς ἐν ἀμφοτέροις

ένότητος, ήτις, ως μὲν πρὸς τὴν συμμετρίαν, εἶναι ἵσων καὶ ὁμοίων μνήστοιχος συγένωσις, ως δὲ πρὸς τὸν βυθὺδὸν ἐνοποίησις τῆς διαδοχῆς, οἵτοι λοοχογία ἐν περιβόῳ, ἀνάγονται εἰς τὴν ἐν τῷ Θεῷ ἐνότητα, πρὸς δὲ τὸ ἄπειρον τοῦ τόπου εἶναι ἐν μόνον σημεῖον, καὶ τὸ ἄπειρον τοῦ χρόνου στιγμὴ μία. Πάντα λοιπὸν τὰ στοιχεῖα τοῦ καλοῦ ἀνατείνουσι πρὸς τὸ ἄπειρον, καὶ δὲν εἴναι διόλου παράδοξον ὅταν τὸ καλὸν ὑρισαν οἱ καθ' ἡμᾶς πανθεῖσται διὰλωσιν τοῦ ἄπειρου διὰ τοῦ πεπερασμένου, καὶ καθὼς τὸ πεπερασμένον γοεῖται καὶ ἔξηγεται διὰ τοῦ ἄπειρου, παραμοίως διὰ τοῦ ἄπειρου καλλύνεται καὶ ἀνυψώνεται. Ηἱ ἐμπνευσίς, ἐνίσθια, κατὰ Πλάτωνα, ἔκτακτος καὶ σπανία δύναμις καὶ αἴτιοτης, ἣν πειρῶνται τινὲς νὰ ἔξηγήσωσι διὰ τῆς φυσιολογίας, καὶ ως πάθημα τοῦ νευρικοῦ συστήματος θεωροῦσι, δύναται μὲν νὰ ἔχῃ ὑλικούς τινας δρους ἐν τῷ ὀργανισμῷ, καὶ δηλοῦται, ως πᾶσα πνευματικὴ ἐνέργεια, διὰ τοῦ σώματος, ἐκπηγάζει δὲ ἀνατριβήτως ἐκ τῆς πρώτης αἴτιότητος, εἴτε ἡ φωτίζεται καὶ εἰς ἡγιάνδρογεται καὶ πᾶσα λογικότης καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία κατὰ τοῦτο διαφέρει τῆς ἐπιστροφονικῆς, οὐτε κατὰ ταῦτην μὲν ἡ συγένωσίς τῶν ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως στοιχείων γίνεται ἐν τῇ ἐλλόγῳ τάξει διὰ τῆς γενικεύσεως, κατ' ἐκείνην δὲ ἐπίσης γίνεται ἐν τῇ τάξει ταύτῃ, ἀλλ' ἀναβιτεχνούμενη εἰς τὴν ἐντέλειαν αὐτῆς διὰ τῆς συλλόψεως τοῦ ἰδανικοῦ, καὶ διὰ τῆς ιδανικεύσεως τῶν πραγματικῶν στοιχείων, κατ' ἀμφοτέρας δὲ τὸ πεπερασμένον ἀναρτάται εἰς τὸ ἄπειρον, καὶ οὕτω τὸ μὲν ἀληθὲς εἶναι η διὰ τοῦ ἄπειρου νόησις καὶ ἔξηγησις, τὸ δὲ καλὸν η δι' αὐτοῦ θειότερα ἀνάπλασις τοῦ πεπερασμένου. Δὲν δυσκολευόμεθα δὲ νὰ παραδεχθῶμεν τὴν φύσιν καὶ ἐνέργειαν τῆς ἐμπνεύσεως, ἡμεῖς η-ζειρούμενοι διὰ τὸ ἀνότατον τῶν ἐν τῷτον λογικῶν στοιχείων εἶναι τὸ ἄπειρον αἴτιον ήτοι η ἔννοια τοῦ θεοῦ. Καὶ οὕτω ἔξηγοῦνται καὶ τὰ προκασθήματα καὶ αἱ αἰφνίδιαι λάμψεις τῆς μεγαλονοίσας, ήτις οὐσιαδῶς εἶναι ἔξιγος λογικότης ἐπταμένη ἐγίστε-

διὰ μιᾶς ὅπου διὰ μεκρῶν καὶ ἐπιπόνων προσπαθεῖσιν φθάνει ἀ-
κολούθως διὰ τοῦτο νοῦς καὶ διὸ πεῖδος λόγος. Τὴν ἐνδοτάτην ταύ-
την συγγένειαν τοῦ λόγου καὶ τῆς φυντασίας, τῆς ἐπιστήμης καὶ
τῆς τέχνης, καὶ τὸν καινὸν σύνδεσμον αὐτῶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ
ἀπείρου, πλεισταὶ διὰ παραδίγματα ἐπιδεικναίσθαι, ἕξ δὲ ἀπο-
δεικνύεται διὰ καὶ ἡ φυντασία συντελεῖ εἰς τὴν εὑρεσιν τῆς ἀλη-
θείας, διὰ οἱ ποιεῖται εἶναι ἔνιοτε ἀληθέστεροι τῶν Οετικωτέρων
φιλοσόφων, καὶ διὰ εἰς τὰ ὄψη τῆς ἐπιστήμης τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ
καλόν συνανγάζουσι. Τοῦτο δὲ πρὸ πάντων ἀποδεικνύει τὴν σχέ-
σιν τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῆς θρησκείας, διότι ἡ ὄψιστη ἀληθεία
ἔχει διὰ φυσικὸν ἔργανον αὗτὸν τὸ καλόν. Καὶ τῷ διότι ἡ ιστο-
ρία ἀψεύδει τεκμήριον τῆς πνευματικῆς ἡμῶν φύσεως, παριστά-
ται ἐπὶ τὸ πλειστον τὴν θελαν ἀληθείαν ἀγώριστον τῆς ἀνθρωπίνης
τέχνης, καὶ φέρεται τὸ δόγμα καὶ ἡ δέκταις, καὶ τὰ θελα πρόσωπα
εἰκονίζονται, καὶ ναοὶ εἰς αὐτὰ ἐγείρονται ὑπὸ τῆς καλλιτεχνίας,
καὶ ἐάν ζητήσωμεν πότε τὰ ποιεῖται ἔργα τῆς τέχνης περιεβλή-
θησαν καλλονὴν τελειοτέρων, εὑρίσκομεν διὰ τοῦτο συνέβη ὁσά-
κις ἡ τέχνη ἔμεινε πιστοτέρα εἰς τὴν θελαν αὐτῆς ἀρχὴν, καὶ
διὰ παρήκματος καὶ ἔξηγρειάθη ὁσάκις ἀπ' αὐτῆς ἀπεμακρύνθη.

Εἴδομεν μέχρι τοῦδε διὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν στοιχείων
τοῦ λόγου εἰς τὴν ὄψιστην αὐτῶν ἐνότητα εἰ μόνον ἡ φιλο-
σοφία καὶ ἡ θρησκεία προσεγγίζουσιν ἀλλήλας, καὶ αἱ σχέσεις
τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως διαφωτίζονται καὶ ἀκριβῶς δριζον-
ται, ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἡ θεωρία τοῦ καλοῦ ἔτει
μᾶλλον βεβαιοῦνται, καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη συνδέονται
ἐνδιομόχως διὰ δηλώσεις διάφοροι μιᾶς μόνης καὶ ἀπείρου ἐ-
γεργεῖσις, οἵτις ἐκ Θεοῦ ἀρχετοῦ, καὶ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύμα-
τος κατέρχεται εἰς τὸν κόσμον, οὐκ πάλιν εἰς Θεὸν ἐπιστρέψῃ.
Ἄνωτέρω σύνθεσις τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ εἶναι τὸ ἀγα-
θόν. Εἰπομένη διὸ διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου αἰτίου ἔξαρταται
ἡ τοῦ ἡθικοῦ νόμου καὶ τῆς διὰ τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας μη-

χρεωτικῆς αὐτοῦ ἐκτελέσσαις, καὶ πᾶσαι αἱ συνέπειαι αὐτῆς.
Ἐάν δὲ κατὰ μέρος ἔξεται σφιν τὰ διάφορα ἀρθρα τοῦ γόμφου
τούτου, τὰ καθίκοντα δοσα ἔχομεν πρὸς ήμᾶς αὐτοὺς, πρὸς τοὺς
ἄλλους ἀνθρώπους, πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ζητήσωμεν πότε πλη-
ροῦνται ἐκτελέστερον, δὲν δυνάμεθ εἰρήνην καὶ διολογήσωμεν ὅτι
ἡ συνεδησις τῆς θείας ἀρχῆς τῆς ἡθικότητος, ἐπομένως ή ἴδια,
ὅτι δὲ νόμος τῆς πράξεως εἶναι νόμος Θεος, ὅτι πᾶσα νόησις
τὸν Θεόν ἀποκαλύπτει, ὅτι τὸ τέλειον θανατικὸν πρὸς διδοθεῖς
νὰ τείνῃ καὶ καθ' διπέπεις νὰ ἐκτιμᾶται πᾶσα πράξις εἶναι
αὐτὸς δὲ Θεός, διτι η ἕννοια αὐτοῦ, ὡς ποιητοῦ καὶ νομοθέτου τοῦ
κόσμου, ιστάται ὑπεράνω πάσης ἐννοίας καὶ πᾶσας διοικεῖ καὶ
ρυθμίζει, ή ἴδια αὐτὴ εἶναι τοχυρὸν ἐλατήριον ἐνεργέτου βίου,
καθ' ὃσον δι' αὐτῆς διος δὲ βίος ήμῶν ἀγιάζεται, καὶ κατὰ πᾶσαν
στιγμὴν συναειθανόμεθα ὅτι εἰμεθα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, διτι
ἐνοικεῖ ἐν ήμεν, καὶ ἔλκει ήμᾶς πρὸς ἐκεῖνον, καὶ ζῶμεν ἀπὸ
τοῦδε μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ εὑρίσκομεν παρηγοράν, Θάρρος
καὶ ἐλπίδα. Καὶ καθὼς δὲ καλλιτεχνικὴ ἔμπνευσις εἶναι φαι-
νόμενον εὐεξήγητον διὰ τῆς ἐν τῷ πνεύματι ἐνεργείας τοῦ ἀ-
νθρώπου, παρομοίως οὐδὲν ἔχει παράλογον ή ἐν τῇ καρδίᾳ ἐπί-
δράσις τῆς θείας χάριτος, καὶ η τελεία πίστις δρίσθη ὑπὸ τοῦ
Πασχάλη ὁ Θεός, αἰσθητὸς τῇ καρδίᾳ (8). Καὶ διὰ τῆς μετα-
ξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἐνδομένου καὶ διηγεοῦς ταύτης κοινω-
νίας υοσύμεν τί εἶναι η θεία φύσις καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς
διανοίας εἰς διάγνωσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν
συγκίνησιν τῆς καρδίας. Ἐάν δὲ ὑπάρχει καλλιτεχνικὴ ἔμπνευσις,
διατὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ καὶ ἀνωτέρα ἔμπνευσις, η θεόπνευστος σο-
φία, η θεία ἀποκάλυψις; Καὶ ἵνα ὁ θεός λόγος κατὰ πᾶσαν
στιγμὴν, φωτίζει καὶ σώζει ήμᾶς διὰ τοῦ πεπερισμένου φω-
τὸς τοῦ ἐν ήμεν λόγου, οὐδὲν ἔχει ἀντιφατεῖν η βάσις τοῦ
Χριστιανισμοῦ, η ἐνανθρώπισις τοῦ θεοῦ λόγου. Ἐάν δὲ η ψυχὴ
ἔναις Ἑλλογος, καὶ καθὸ Ἑλλογος ἔχει πρὸ πάντων τὴν Ἑγ-

νοιαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐννοίας ταύτης καὶ νοερῶς καὶ γη-
θικῶς τελειοποιεῖται, ἡ τελειοποίησις αὕτη εἶναι δέρα δ προο-
ρισμὸς αὐτῆς, καὶ ἐπειδὴ ἐνταῦθα οὐδέποτε ὁ προορισμὸς οὐ-
τος ἐκπληροῦνται καὶ δὲ Θεὸς εἶναι ἀλλά θαστός, ἡ ἴδεικ τῆς ἀ-
θεασίας προκύπτει ὡς λογικὸν πόρισμα αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ
διεργείας τοῦ λόγου. Πάντα λόιπον τὰ στοιχεῖα τῆς φυσικῆς
λεγομένης Θρησκείας ἔξερχονται τὸ δὲ διατάξιον τὸ διατάξιον τῆς
ἀναγκαῖος προτόντης τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου καὶ οὗντος προστ-
όντων λίθοι θείου τινὸς οἰκοδομήματος. Καὶ καθὼς ἀνυψώνται
διὰ τῆς ἐννοίας ταύτης ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη, ἀνυψώνται καὶ
ἡ γένεσις, καὶ συνανυψοτε μεθ' ἑαυτῆς τὸν κόσμον τῆς πολιτείας
καὶ τὸν κόσμον τῆς ιστορίας. Διέτι πᾶν τὸ ἀληθεύον περὶ τοῦ
ἀτόμου, ἀληθεύει περὶ τῶν δημάδων, ἃς δυνατότερες ἔμνη καὶ
ἀνθρωπότερες. Καὶ καθὼς ἐν τῷ φτερῷ κυρίαρχος δὲν εἶναι ἡ Θε-
λησις, ἀλλ' ὁ λόγος, πάρομοίως ἐν τῇ κοινωνίᾳ κυρίαρχος δὲν
εἶναι ἡ οἰκαδήποτε θέλησις τοῦ λακοῦ, ἀλλ' ἡ Ἑλλογος καὶ δι-
καία θέλησις, καὶ ἀντὶ νὰ ἔξεχγάγωμεν τὴν θεωρίαν τῆς κυ-
ριαρχίας ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαιώματος, ως συνήθως γίνεται,
νομίζομεν διτι δρθέτερον καὶ μεσφαλέστερον ἔξαγεται ἐκ τῆς ἐν-
νοίας τοῦ καθήκοντος, διέτι τότε ἔκαστος πολίτης ὀφελεῖ ν' ἀ-
ναγνωρίσῃ διτι τὰ δικαιώματα δὲν εἶναι εἰρήνη μέσοι πρὸς ἐκ-
πλήρωσιν καθηκόντων, καὶ διτι τὸ ιερώτερον τῶν κοινωνικῶν
καθηκόντων εἶναι τὸ σίδαις τοῦ δικαίου, καὶ ἐπομένως ἡ ἀνά-
θεσις τῶν δημοσίων ἀρχῶν εἰς ἵκενους δισὶ διὰ τὴν νομοσύ-
νην καὶ τὴν ἀρετὴν ἥξεμρουσι καὶ θέλουσι νὰ τὸ πραγματοποι-
σωσι. Τὸ δίκαιον πραγματοποιεῖται ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ κατὰ
μείζονας δικαστάσις πραγματοποιεῖται ἐν τῇ ιστορίᾳ. Ἐν ταύτῃ
καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης καὶ τῶν ποικίλων θίνον
αἱ ἴδειαι καὶ τὰ ἔργα, ὡς βεβίρα καὶ λαλαθεῖται ἔρχομενα, συρ-
ρέουσιν εἰς τὸν μέγαν χείμαρρον τῶν αἰώνων, οὐχὶ διμως ἀντεύ-
θείας διευθύνσεως. Οὔτε τὸν ἀνθρώπον ἀθεον δινάμεθα καὶ

καὶ τοιμένι, οἵτε τὴν κοινωνίαν, οἵτε τὴν ἴστορίαν. 'Ο αὐτὸς
θεῖος γόμος διέπει τὴν φύσιν, τὸ ἀτομον τοὺς λαοὺς καὶ τὴν
ἀνθρωπότητα. 'Απὸ τῆς περιφερῆς ταύτης σκοποῦντες τὴν ἴ-
στορίαν διαχρίνουσεν πάριτι εἰν αὐτῇ θεῖα γεγονότα συνηρχομέ-
να μετ' ἀνθρώπιναι, καὶ μετ' δλας τὰς ἀποπλανήσεις τοῦ νοὸς
καὶ τῆς Θελήσεως πειθόμενος διτι διηνεκτὸς λόγος, πανταχοῦ διη-
κον καὶ τὰ πάντα ρύθμοίων, ἐξηγεῖ τὴν ἀκρὴν καὶ τὴν πα-
ρακρήν έδνη θίνων, τὴν πρόσθιον καὶ τὴν στασιμότητα, τὸ
μεγαλεῖον καὶ τὴν πτῶσιν αὐτῶν, καὶ οὕτω ἡ φιλοσοφία τῆς
ἱστορίας γίνεται τῷδε ἐπιστήμη, διέρτι μετὰ τῆς ἐξακριβώ-
σεως τῶν γεγονότων συνενοί καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ λόγου, τὰ
δύο ἀπαρχίτητα στοιχεῖα πάσῃς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, καὶ
διὰ τῆς ἐφερμογῆς τῆς μεθόδου ταύτης ἀνατρέψει εἰς τὰ αἴτια
τῶν φυνομένων, καὶ ἀνακαλύπτει τὸν λογικὸν σύνδεσμον αὐ-
τῶν, τὴν αὐτὴν λογικὴν ἐνότητα διη πᾶσα ἐπιστήμη ἐπιδιέκει.
Εατὰ δὲ τὴν ζήτησιν τῶν αἰτίων τούτων ἀδύνατον νὰ μὴ
κατανοήσῃ διτι καὶ εἰν τῷ κόσμῳ τῆς ἴστορίας, ὡς διν τῷ κόσμῳ
τῆς φύσεως, τῆς διανοίας καὶ τῆς κοινωνίας, τὸ πρῶτον καὶ
ἀπειρον αἴτιον συνέχει καὶ συγκρατεῖ καὶ κυριεῖ πάντα τὰ δλ-
λα, καὶ οὕτω διὰ τοῦ λόγου δ Θεὸς ἀποκαλύπτεται εἰν πᾶσι καὶ
διὰ πάντων.

Τοῦτο γῆιελήταμεν διὰ τῆς μικρῆς ταύτης διατριβῆς νὰ ἐπι-
βεβιώσωμεν. Δὲν ἀνατρέπομεν διτι αὐτῆς τὰς προηγουμένας θεω-
ρίας, ἀλλὰ συμπληροῦμεν αὐτὰς καὶ ἐπιστεγάζομεν. 'Απὸ τοῦ
πρώτου ήμῶν Δοκιμίου καὶ διὰ πάντων τῶν ἀσθενῶν ήμῶν
ἔργων κατετάχθημεν εἰς ἐκείνην τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν, οἵτις
τὴν μελέτην τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ πνεύματος θέτει, ὡς ἀφε-
τηρίαν πάσης φιλοσοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης, καὶ τὸ πνεῦμα
Θεοφετέος ὡς ἔλλογον καὶ ἔλευθέρων δύναμιν, ἔχουσαν συνέδησιν
έκατης, μὴ ταυτίζομένη μετὰ τῶν δλλων δυνάμεων, ἀλλὰ
συναρμολογουμένην μετ' αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦ λόγου νοοῦσσαν καὶ

ἔκαυτήν καὶ τὸν κόσμον καὶ τὸν Θεόν. Καὶ ἐν τῷ λόγῳ εὗρο·
μεν τὴν ἔγγονιν τοῦ δύντος, παρέχουσαν ἡμῖν τὴν ὑπόστασιν
σχετιζομένην πρὸς τινὰ μορφὴν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἐκ τινος
προεργασμένην αἰτίου καὶ διὰ τῆς ταυτότητος αὐτῆς τείνουσαν
πρὸς τὸ τέλος. Καὶ διὰ τῆς λογικῆς ταύτης ἔννοιας καὶ τὴν ψυ·
χολογίαν ἐπροσπεκτήσαμεν νὰ συστηματοποιήσωμεν, καὶ τὴν
λογικὴν νὰ διαφωτίσωμεν καθὼδι· διὸ αὐτῆς προβεβίνουσαν εἰς τὴν
ἀνακαλύψιν καὶ ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθισμοῦ, καὶ τὴν καλολογίαν νὰ
διατεսπάσωμεν συμφώνως πρὸς αὐτὴν κατά τε τὴν γόνοιν καὶ
τὴν ποίησιν τοῦ καλοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆθικὴν νὰ καταδείξω·
μεν εὖ αὐτῆς ἀπορρέουσαν καὶ ὡς πρὸς τὸ ἄτομον καὶ ὡς πρὸς
τὴν κοινωνίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπὶ τέλους
δὲ πάσας τὰς ἀλλας ἐπιστήμας ἐπειράθημεν νὰ ὑπαγάγωμεν
εἰς τὴν αὐτὴν λογικὴν ἔννοιαν οἵτις εἶναι ἡ βάσις τῆς φιλο·
σοφίας. Νῦν δὲ ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ σημεῖον ἀφ' οὗ ὠρμήθη·
μεν, οὐδεμίαν τῶν θεωριῶν τούτων ἀναιροῦμεν, καὶ τὰ καῦθι·
μάς στοιχεῖα τοῦ λόγου μένουσι τὰ αὐτὰ πάντοτε, ἀλλὰ
συγκειθανόμενοι τὴν ἀνάγκην νὰ ὀρίσωμεν τὴν φύσιν καὶ πρὸ^τ
πάντων τὰς σχέσεις αὐτῶν ἀκριβέστερον, ἐπεγειρόμενον νέαν
αὐτῶν μελέτην, καὶ μετὰ μακρὰν σκέψην ἐπείσθημεν, διὰ τοῦτο
πάροχει μεταξὺ αὐτῶν ἴσοραρχία καὶ τάξις προτεραιότητος καὶ ἐ·
ξαρτήσεως, καὶ διὰ τοῦτον εἶναι τὸ διντος πρῶτον, διὸ οὐ
ἐξηγοῦνται καὶ εὖ οὐ ἀπορρέουσι πάντα τὰ ἀλλα, διὰ τοῦτο
καὶ πρῶτος λόγος εἶναι εἰς, ἀλλὰ κατεργόμενος καὶ ἀποκαλυπτό·
μενος ἐν ἡμῖν ἀποσυντίθεται εὖ ἀνάγκης εἰς τὰ στοιχεῖα ὅπα συ·
χροτοῖσι τὴν ἔγγονιν καὶ τὴν τάξιν τοῦ δύντος. Δέγομεν δὲ εὖ ἀ·
νάγκης, διότι καὶ ἡ θραῦσις αὕτη, εἰ δυνατὸν εἰπεῖν, τῆς θείας
δικτίνος ἔχει τὸν λόγον της, οὐδὲ ἀλλως πως θὰ γέμισμαθει νὰ
συλλαβέωμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου, καὶ τὴν
νόησιν τόπου παρὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἴμην ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ
διά τινας διηγέματα παραγούσαν τὰ φαινόμενα τῆς οὐλης καὶ τοῦ

πνεύματος, ἐξ αρτωμένην ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου καὶ διὰ τῆς ίδίας ταυτότητος τεινουσσῶν πρὸς τὸ μνήτατον τέλος αὗτῶν. Αὐτὰ ταῦτα τὰ στοιχεῖα συγιατῶσι τὴν πράξιν τῆς νοήσεως, πᾶσαν νόησιν. Διὰ δὲ τῆς ἀναγωγῆς τῶν λογικῶν στοιχείων εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς μητρότητος τοῦ Θεοῦ πᾶσαι αἱ δλλαι θεωρίαι συμπληρούμεναι μναντίζονται εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῶν ἁνθτητα, πρὸς δὲ τὴν διαλεκτικὴν τῆς φύσεως ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἐπιστήμης, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου γένους κατέργεται εἰς τὴν κατάταξιν ὅλων τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν, καὶ διὰ μὲν τοῦ ἐπαγγελικοῦ συλλογισμοῦ, στηριζομένου ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς τάξεως, ἀνακαλύπτει τὸν νόμον αὐτῶν, διὰ δὲ τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐκφέρει πάσας τὰς ἐν τῇ φύσει καὶ τῷ νόμῳ αὐτῶν πιθεχομένας συνεπείας. Συνάδει δὲ κατὰ τοῦτο ἡ ἐποστήμη τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῆς φύσεως, διότι ἐν ἀμφοτέροις μία εἶναι ἡ ἀρχὴ μία ἡ μέθοδος καὶ ἐν τὸ τέλος, ἀμφότεραι δὲ συναρμολογοῦνται πρὸς τὴν ἀνωτάτην θεωρίαν, ἥς ἀντικείμενον εἶναι αὗτὸ τὸ αἵτιον πρῶτον, αὔτοῖς δὲ οὐδέτερος.

Γαστούρι, 43/25 Σεπτεμβρίου 1875.

ΔΙΕΓΕΡΤΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΑΚΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

(1)

Ορ. Περί πρώτων καὶ δρυῶν Δοκίμιον, Κερκύρᾳ 1851. — Θεωρητικῆς καὶ πραγματικῆς Φιλοσοφίας στοιχεῖα, Κερκύρᾳ 1863. — Φιλοσοφικὰ Μελλαι, Κερκύρᾳ 1863 — Τὸ δὲ καὶ τὸ ὅρη ἡ ἐγδεῖης τῆς ἐπιστήμης, Πανδόρᾳ 4 Ιανουάριου 1870.

(2)

Κατά τὰ τελευταῖα ἔξαγόμενα τῆς φυσιολογίας αἱ μικροσκοπικὲς αἴται ἐντυπώσεις ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ αἰσθησις, ἐπὶ μὲν δράσεως, εἶναι 250,000, ἀναρθρωτοῖς δὲ εἶναι ἐπὶ λογοτεχνίας αἱ παράγουσαι τὴν αἰσθησιν τοῦ οὐχοῦ· τὰς περὶ τούτου σοφὰς παρατηρήσεις τοῦ Helmholtz καὶ τὰ πειράματα τοῦ Heusew ἀνέφερεν ἑταῖροι δ. κ. Lévèque ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἑλληνοπολιτικῶν ἐπιστημῶν (Séances et trav. de l'Acad. des Sciences mor. et pol. Mai 1874). Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν θετικολόγων οἱ ἐμβριθέστεροι παραδίχονται τὴν ἐν ἡμῖν ἐνότητα ἀντιτέσσοντες, αὐτὴν εἰς τὴν ἔκτασιν. Ο. κ. Bain λέγει δὲ ἡ ἔκτασις εἶναι ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, ἀλλ᾽ ὅτι τὸ ὑποκείμενον ἔνεκεν τῆς ἐν αὐτῷ ἐνότητος δὲν ἔχει ἔκτασιν (Mental and Moral Science §. 2. κλ.), καὶ δὲ ἀποτομώτερος πρόμαχος τοῦ ὄλισμον δ. κ. Tyndall δημοσιογεῖ δὲι μόνον ἀντιστοιχία ὑπάρχει μεταξὺ τῶν κινήσεων τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης καὶ τῶν φοινομένων τῆς σηνειδήσεως, καὶ δὲι καὶ ἀν εἶχομεν τελείων συνείδησιν τῆς κινήσεως τῶν μορίων τοῦ ἐγκεφάλου, ἀδύνατον εἶναι νὰ μεταβῶμεν ἀπὸ τῆς

μετές σειράς εἰς τὴν ἄλλην, διότι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ἀ-
βίσσος, (Revue Scientifique τῆς 6 Νοεμβρίου 1875). Τού-
το δηλατεῖ ότι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι θλη, διότι τὰ φυσικά
τοῦ πνεύματος μόνον διὰ τοῦ πνεύματος γνωρίζονται, καὶ
διότι ἡ ψυχολογία δὲν δύναται ν' ἀναγθῇ εἰς τὴν φυσιολογί-
αν. Ο δὲ κ. Herbert Spencer ἀριθμεῖ μεταξὺ τῶν πρώ-
των διδογίων, data, ὃς τὰ ὀνομάται, τὴν ἐνότητα τῆς
δυνάμεως, τὸ σπειρόν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου κλ., ψω-
ρίς διὰ τὰ ἔρευνήσῃ πέθεν ἔρχονται τὰ διδόμενα ταῦτα; Θεω-
ρετ αὐτὰ ὡς βάσιν πάσης ἐπιστήμης. Άλλον δὲν τὰ διδόμε-
να ταῦτα δὲν εἶναι λογικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν πρωτέων, ὃς
ἡμεῖς φρονοῦμεν, εἶναι ὑποθέσεις καὶ ἐπινοήματα τοῦ ἕμετέ-
ρου πνεύματος, καὶ τότε πῶς δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὃς
βάσεις πάσις ἐπιστήμης; Νομίζουμεν δὲ ότι ίδιας ἡ ἔννοια
τῆς δυνάμεως εἶγκι τὸ σημεῖον ἐνῷ μέλλουσι μετ' οὐ πο-
λὺ νὰ συναπαντηθῶσι καὶ οὐσιαὶ νὰ συμβινέασθωσιν αἱ δύο
ἔννοιες τάσσεις εἰς ᾧ δικιρεύται εἰσέτι ἡ φιλοσοφία καὶ αἱ
ἄλλες ἐξαρτώμεναι ἐπιστήμαις.

(3)

Η θεωρία αὗτη τῆς μεταδόσεως ήν ὑπερτέριεν δισκάτως
μετὰ πολλῆς εὐφυΐας δὲ κ. Δάλτων (Hereditary genius) ἀ-
ληθεύεις κατέ τινα, καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ τὴν ἀρνηθῇ πε-
ριοριζομένην ἐντὸς τῶν νομίμων αὐτῆς ὅρίων, ἀλλὰ, καθ' οὐ-
τῇ ἀποδιδούσιν ἔκτασιν, ἀποδιδίνεις ἀπλῆ ὑπόθεσεις μὴ ἀπο-
δεικνυόμενη ὑπὸ σταθερῶν καὶ γενικῶν γεγονότων, καὶ ἀντί-
κατατι πρὸς τὴν συνήθη πορείαν τῆς φύσεως, διότι πρὸς
τοὺς ἄλλοις οὐδέποτε εἴδομεν τὸν φιλοσοφικὸν νοῦν ἐπὶ μα-
κράν σειράν γενεῶν μιαδογικῶν τελειοποιούμενον.

(4)

Δὲν λανθάνει τοὺς εἰδήμονας ἡ μεταφέρειν

φιλοσοφικούς τινας δρους ἐκ τῶν νέων διαλέκτων εἰς τὴν ἡ-
μετέραν. Πρὸς δῆλωτιν λ.χ. τὸν *rouvoir*, *possibilité*, *pui-
sance*, *virtualité* μίαν μόνην λέξιν ἔχομεν τὴν *δύναμιν*,
δι' ἣς προσέτι *άναγκη* δύναμις νὰ ἐκφέρωμεν καὶ τοὺς δρους
force καὶ *faculté*, ἀν καὶ τοσοῦτον διεφέροντας ἀλλήλων.
Ωστιώς *of* δροι *logique*, *rationnel* καὶ *of* τούτων ἐφ-
μηνεύονται μόνον διὰ τοῦ λόγου.

(5)

Ορ. Φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους κατὰ A. Fouillée, Κερκύ-
ρα 1875.

(6)

Ο σοφίατος καὶ κριτικότατος Sir W. Hamilton μετὰ
λεπτοτάτην ἀνάλυσιν τῶν λογικῶν στοιχείων συμπεριφένται ὅτι
διὰ λόγος στηρίζεται ἐκτὸς πίστεως. But reason itself
must rest at last upon authority; for the original da-
ta of reason do not rest on reason, but are neces-
sarily accepted by reason on authority of what is
beyond itself. These data are therefore in rigid pro-
priety, Beliefs or Trusts. Thus it is that, in the last
resort, we must, per force, philosophically admit that
the belief is the primary condition of reason, and not
reason the ultimate ground of belief. We are com-
pelled to surrender the proud *intellige ut credas* of
Abelard to content ourselves with the humble *Crede
ut intelligas* of Anselm (αἱ. 760 ξεδ. Reid). Τὴν αὐ-
τὴν ἰδέαν παραδίχεται καὶ διὰ κατὰ τῆς Οστικῆς φιλοσοφίας
γενναῖος φυτευτρόγονον J. Murphy ἢν τοὺς σοφοὺς αὐτοῦ πο-
νίμασι *Habit and intelligence καὶ Scientific Bases of Faith*.

(7)

Οτι διὰ έπαγγεγόντην τὴν αὐτὴν ἔχει διντολογικὴν βάσιν καὶ

τὴν αὐτὴν βεβαιότητα τῆς ἐξαγωγῆς θέλομεν ἀποδεῖξει ἐπειδήστερον ἐν Ἰδιαιτέρᾳ διάτριψῃ. Παραποροῦμεν ἐν τούτοις δτὶς ἡ τελευταία θεωρία τῆς ἐπαγωγῆς, οὐ μετὰ πολλῆς ἐμ-
βριθεὶς ἀνέπτυξε καὶ ὑπεστήριξεν δὲ κ. Lachelier (*Le fon-
dement de l'induction*), ἀναγεται εἰς τὸν ἐν αὐτῇ τῇ
πρᾶξι τῆς γοργεως συνδικεμόν τῆς σειρᾶς τῶν ποιητικῶν
αἵτιων μετὰ τοῦ συστάματος τῶν τελικῶν, τουτέστιν εἰς τὸν
συνδικεμόν τῶν αἵτιων, μέσων καὶ τελῶν, δηλ. εἰς τὴν ἔν-
νοιαν τῆς τάξεως, οὐ καὶ ἡμεῖς παραδεχόμενα ὡς βάσιν ἀ-
κράδαντον τοῦ ἐπαγωγικοῦ συλλογισμοῦ, διότις ἡ τάξις τοῦ
κόσμου εἶναι γόρης καὶ βούλημα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ.

(8)

Voilà ce que c'est que la foi parfaite, Dieu sen-
sible au cœur.

Pensées, sec. part. XVII, 62.